

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Tomáš Šrámek

Formy aktivit anarchistického hnutí v ČR

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil jen uvedené literatury, pramenů a elektronických zdrojů.

V Olomouci dne 20. června 2012

.....
Tomáš Šrámek

ANOTACE

Jméno a příjmení: Tomáš Šrámek
Instituce: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta
Ústav pedagogiky a sociálních studií
Žižkovo náměstí 5, 771 40 Olomouc
Obor: Pedagogika – sociální práce
Vedoucí práce: doc. Mgr. Miroslav Dopita, Ph.D.
Rok obhajoby: 2012

Název bakalářské práce: **Formy aktivit anarchistického hnutí v ČR**

Anotace

Cílem bakalářské práce je analýza forem aktivit anarchistického hnutí v ČR. Práce se skládá ze tří kapitol. V prvních dvou kapitolách je vytvořen teoretický rámec pro zasazení anarchistických aktivit do kontextu anarchistického myšlenkového proudu. Proto podává první kapitola výčet anarchistických směrů, čímž zároveň definuje základní morální, politické a ekonomické principy tohoto hnutí. Druhá kapitola popisuje život a dílo tří vybraných anarchistických myslitelů, tento popis slouží jako příklad konkrétních anarchistických aktivit v minulosti. Třetí kapitola se zabývá vlastní analýzou všech forem anarchistických aktivit v ČR.

Klíčová slova

Anarchismus, anarchistické směry, anarchistické hnutí, anarchistické aktivity.

Title of thesis: **Forms of activities of anarchistic movement in the Czech Republic**

Annotation

The subject of this thesis is to analyse forms of anarchistic activities in the Czech Republic. The thesis is sectioned into three chapters. First two chapters offer theoretical framework of anarchistic activities within an anarchistic movement. Thus, the first chapter characterizes anarchistic schools of thought and defines basic moral, political and economical principles

of the movement. The second chapter introduces life and writings of three selected anarchistic thinkers. This description serves as particular examples of last anarchistic activities. The third chapter deals with the actual analysis of anarchistic activities in the Czech Republic.

Keywords

Anarchism, anarchist schools of thought, anarchistic movement, anarchistic activities.

Poděkování

Děkuji Doc. Mgr. Miroslavu Dopitovi, Ph.D. za jeho odborné vedení, cenné rady, trpělivost i čas, který mi věnoval.

OBSAH

Úvod.....	6
1 Anarchistické směry.....	8
Anarchistický individualismus	9
Anarchosocialismus	11
Anarchokomunismus	12
Anarchosyndikalismus	14
Anarchofeminismus	14
Anarchopacifismus	15
Náboženský anarchismus	16
Anarchokapitalismus.....	17
2 Vybraní anarchističtí myslitelé	19
Michail Alexandrovič Bakunin (1814–1876).....	19
Petr Alexejevič Kropotkin (1842–1921).....	22
Emma Goldman (1869–1940)	24
3 Formy anarchistických aktivit v ČR	26
Forma násilná a konfrontační	27
Historické souvislosti	27
Současná situace	28
Forma osvětová a propagační	34
Historické souvislosti	34
Současná situace	35
Forma výchovná a vzdělávací	38
Historické souvislosti	38
Současná situace	40
Formy ostatní	41
Závěr	44
Seznam zkratek.....	46
Seznam použité literatury.....	47
Přílohy	55

ÚVOD

„*Větre, větre, tajný posle, my si rozumíme, lidem řeknem, co se musí, tobě, o čem sníme*“, píše Fráňa Šrámek v pro mě důležitých a symbolických verších. Podobné výpovědi se v jeho díle objevují vícekrát a já je vnímám jako básnickovy obavy, že jeho myšlenky jsou pro společnost nepřijatelné, a proto je raději smlčí. Pocity, které s ním podle mého názoru sdílí mnoho anarchistů, včetně mě samotného. Přes tyto vnitřní pocity byl Šrámek aktivní v dělnickém hnutí a podílel se na šíření anarchistických myšlenek. Stejně tak se snaží anarchisté šířit své myšlenky i dnes. Je to pochopitelné a nutné, vždyť anarchismus v průběhu 19. století vykrytalizoval v myšlenkový proud, usilující o radikální změnu společnosti. Aby byla tato změna možná, bylo zapotřebí nabízet lidem alternativu ke stávajícímu stavu, šířit vlastní ideje a stanoviska.

Téma věnované anarchismu jsem zvolil, veden snahou rozebrat anarchismus jinak než skrze prizma extremismu a násilí, jak se podle mého názoru poměrně často děje. Cílem mé bakalářské práce je proto analýza všech forem anarchistických aktivit v české společnosti, nejen formy konfrontační a násilné. Jako metodu své práce jsem zvolil shromáždění dostupných písemných a elektronických pramenů, které mají vztah k anarchistickým aktivitám a které analýzu těchto aktivit umožní.

V první kapitole uvádím, po definování základních pojmů, výčet hlavních myšlenkových směrů anarchismu. Tento výčet začíná anarchoindividualismem, jelikož individualismus jako takový je jedním ze základních pilířů anarchismu. Anarchosocialismus, anarchokomunismus a anarchosyndikalismus myšlenky individualismu dále rozvádějí, především diskusí nad podobou anarchistické společnosti a jejího ekonomického uspořádání. Anarchofeminismus, anarchopacifismus, náboženský anarchismus a anarchokapitalismus každý akcentují a rozvíjejí jinou problematiku. Zároveň tato kapitola představuje teoretický rámec vymezující anarchismus jakožto myšlenkový směr.

Předmětem druhé kapitoly jsou životy a myšlenky tří anarchistických myslitelů – Michaila Alexandroviče Bakunina, Petra Alexejeviče Kropotkina a Emmy Goldman. Teoretické úvahy i praktická činnost těchto myslitelů slouží jako příklad konkrétních forem anarchistických aktivit v minulosti a rovněž osvětlují vztah, který tito myslitelé zaujímali např. k násilí či osvětě.

Jádrem práce je kapitola třetí, kde podávám analýzu forem anarchistických aktivit v české společnosti. Aktivity jsem rozčlenil do čtyř základních forem na a) formu násilnou a konfrontační, b) formu osvětovou a propagační, c) formu výchovnou a vzdělávací a za

d) formy ostatní. K tomuto členění mě vedl jednak historický kontext vnímání této problematiky uvnitř anarchistického hnutí, jednak mé osobní zkušenosti s anarchistickým prostředím. Důvody k danému členění rozvádím v příslušné kapitole.

1 ANARCHISTICKÉ SMĚRY

Slovo anarchie pochází z řečtiny a původně pouze označovalo stav, kdy ve společenství není vůdce. Záhy však toto slovo nabylo významu bezvlády s negativním kontextem společenského nepořádku a zmatku (např. u Platóna a Aristotela). Pozitivní vyznění u Aristippa z Kyrény a Zenóna z Kitia se neujalo a tak si slovo anarchie podrželo negativní význam až do r. 1840, kdy dal slovu „anarchista“ pozitivní obsah Pierre-Joseph Proudhon (Tomek, Slačálek, 2006a).

Podle Velkého sociologického slovníku (I. svazek, 1996, s. 71) je anarchismus „*ideový směr, později hnutí, které vystupuje s radikálním odmítáním jakékoliv formy vlády a organizace společnosti, jíž by se jedinec musel podřídít, a prosazuje požadavek absolutní svobody myšlení a jednání*“. Pro Václava Tomka a Ondřeje Slačálka (2006a, s. 15) „*(...) je anarchismus snahou o popsání společenského útlaku v jeho úplnosti, úsilím o boj proti němu a o uskutečnění neutlačivých alternativ*“. Tyto alternativy by podle ČSAF¹ (Programové minimum, [online]) měly být založeny na principech samosprávy, svobody a sociální spravedlnosti.²

Společnost je „*soubor osob žijících ve skupinách, jež jsou vzájemně propojeny, na společném, vymezeném a ohraničeném teritoriu kontrolovaném polit. mocí, sdílejících zákl. společné hodnoty, řídících se týmiž zákl. normami a chovajících se podle ustálených kulturních vzorů*“ (Velký sociologický slovník, II. Svazek, 1996), v mé práci půjde především o společnost českou.

Mario Diani uvádí podle Františka Znebejánka (1997, s. 27) následující dimenze sociálních hnutí: „*Sít' neformálních interakcí, sdílená přesvědčení a solidarita, kolektivní jednání týkající se konfliktních problémů a jednání, které primárně stojí mimo institucionální sféru a rutinní procedury sociálního života*“.

Anarchisté tedy kladou shodně důraz na svobodu, kterou považují za stěžejní předpoklad odstranění všech forem útlaku a nadvlády. Různí se však již v představách, jak by

¹ Československá anarchistická federace, která byla založena v roce 1995 pod názvem Česká anarchistická federace. V současné době provozuje své webové stránky www.csaf.cz, vydává časopis Existenci, Klíčení, nástěnné noviny A3, zpravodaj Zdola a další anarchistické tiskoviny.

² Tato tvrzení korespondují s definicí anarchismu v encyklopedii Wikipedia (Anarchismus, [online]): „*Anarchismus je politická ideologie usilující o vytvoření společnosti bez sociální, ekonomické a politické hierarchie a jiných forem nadvlády člověka nad člověkem (např. genderová nebo věková)*“.

měla svobodná společnost vypadat.³ Také se mohou názorově různit v tom, jakou cestou této společnosti dosáhnout, jinými slovy, jakých prostředků k jejímu dosažení použít či jaké prostředky preferovat. Tento názor se shoduje s tvrzením Georga Woodcocka (1986), který uvádí, že rozdíly mezi anarchistickými školami, ačkoliv se zdají být značné, ve skutečnosti spočívají pouze ve dvou oblastech, a to v oblasti využití revolučních metod a v oblasti ekonomického uspořádání společnosti.

Akcentování různých myšlenek a témat, rozdílné zkušenosti a postoje jednotlivých anarchistů tak daly vzniknout více anarchistickým směrům, provázaných klíčovou a spojující myšlenkou svobody, leč do značné míry směrů svébytných.

Anarchistický individualismus

Svoboda, kterou zmiňuji o několik řádek výše, je svobodou konkrétního jedince. Umožňuje mu nejenom svobodně myslet a prožívat, ale také svobodně konat. Z tohoto důvodu je zřejmé, že anarchismus klade velký důraz na jedince a nezávislost. Stejně se bude situace jevit, když se na ni podíváme z hlediska útlaku. Zdroje útlaku mohou být různé. Člověka může utlačovat instituce (např. stát) či jiný člověk z jeho okolí. Může se tak dít na základě nerovného postavení v hierarchicky uspořádané společnosti (občan – stát, zaměstnanec – zaměstnavatel), nebo na základě fyzické či psychické převahy jednoho člověka nad druhým. Ať je to s útlakem, předpoklady jeho vzniku a vlastním utlačovatelem jakkoliv, jedno je vždy stejné – obětí je konkrétní jedinec a je zapotřebí konkrétního jedince emancipovat a posilovat, protože se předpokládá, že silný jedinec bude s to se útlaku lépe bránit. Nejde tedy o to, že by ostatní anarchisté, kteří se hlásili např. k anarchosocialismu, nepovažovali svobodného jedince za nutnost (vždyť jejich kritika státu a dalších institucí pramenila právě z toho, že potlačují právě svobodu jedince). Jako příklad takového postoje lze uvést např. Emma Goldman (1869–1940), která v ekonomických otázkách mluvila o anarchosocialismu a anarchosyndikalismu, ale platformu spatřovala v individualismu, potažmo ve svobodě individua. Anarchismus považovala za společenské uspořádání, které individuální svobodu umožní: *„Pouze anarchismus zdůrazňuje význam individua, jeho možnosti a potřeby ve svobodné společnosti. Namísto toho, aby se jedinci namlouvalo, že má před institucemi padnout na kolena a sloužit jim, že má žít a umírat pro abstraktní ideje,*

³ Situaci zároveň může komplikovat skutečnost, že se anarchisté brání svobodnou společnost popisovat detailně, protože její uspořádání nechtějí považovat za konečné. Jejich vymezení pak může působit příliš obecně, pro někoho až vágně: *„Je snadné přednést anarchistický konečný cíl – lidé se sdruží absolutně svobodně, bez státu a bez násilí a jejich potřeby hospodářské, biologické i duchovní budou uspokojovány“* (Masaryk, 1996, s. 312).

namísto toho, aby si jedinec kvůli různým tabu lámal srdce a nechal zkazit život, jde anarchistům o to, že jedinec je těžištěm společnosti, že jedinec se musí rozhodovat sám za sebe, jednat svobodně a žít plným životem“ (Goldman, 2012b, s. 605).

William Godwin (1756–1836) vidí ve vzdělaném a rozumném jedinci, který spravedlnost považuje za nejvyšší zákon a usiluje o blaho společnosti, protiváhu k utlačivé moci státu. *„Neměli bychom zapomínat, že každá vláda znamená zlo a zbavuje trůnu náš vlastní úsudek a svědomí“* (in Slačálek, Tomek, 2006a, s. 54). Pokud se tedy lidé osvobodí a bude umožněn jejich nezávislý vývoj, budou zároveň moci převzít zodpovědnost za své životy a za své okolí.

Max Stirner (1806–1856) formuloval radikální individualismus. Ve své knize *Jediný a jeho vlastnictví* se vzpírá proti všemu, co by mohlo jedince a jeho svobodu omezovat. Bojuje nejen proti institucím, ale také proti pojmům a obecnostem. *„Božské je věcí boha, lidské věcí člověka. Moje věc není božská ani lidská, není pravdivá, dobrá, pravá, svobodná atd., nýbrž – Jediná, jako já jsem Jediný“* (Stirner, 2009, s. 38). Naprosto nezávislí jedinci se mohou sdružovat do „*spolků egoistů*“, ve kterých zůstávají jen potud, pokud je to pro ně výhodné. Stirnerův krajní individualismus můžeme považovat za vyhocenou reakci proti tehdy vlivné hegelíánské filosofii, individualitě nepřející. Většina anarchistů však představu od veškeré morálky oproštěného jedince odmítá, protože vedle důrazu na sebejisté a svobodné jedince zdůrazňují anarchisté rovněž solidaritu a vzájemnou spolupráci.

S individualistickým přístupem se často setkáváme také u amerických anarchistů, kteří navazovali na individualistické tradice americké revoluce. Tak např. už Thomas Jefferson vyjádřil názor, že *„nejlepší je ta vláda, která vládne co nejméně“* (in Slačálek, Tomek, 2006a, s. 44). Američtí individualisté pak v teorii i životě hledali způsob, jak se co nejvíce osvobodit z područí státní moci. Henry David Thoreau (1817–1862), který parafrázoval Jeffersonovu myšlenku na výrok *„taková vláda je nejlepší, která vůbec nevládne“* (in Rucker, 2012, 802), odešel do volné přírody, kde dva roky poustevnický žil a rozmítal a později své myšlenky sepsal. Jiní američtí anarchisté zakládali kolonie, aby se vymanili ze stávající společnosti a pokusili se k ní vytvořit alternativu. O svobodném jedinci a jeho rozvoji psal také Benjamin Ricketson Tucker (1854–1939): *„Vyhlášení nezávislosti jedince je logicky předpokladem protestu proti autoritě jako takové. Ve skutečnosti jsou oba pojmy nerozlučné. Protest proti omezování jedincovy svobody je sám o sobě nutným předpokladem potvrzení jedincovy individuální nezávislosti. Toto si s sebou anarchista vždy nese. Od toho nemůže utéct. To je ten moment, kdy se stává anarchistou“* (Tucker, 2009, s. 30). V rozvoji jedincovy nezávislosti

brání stát, ať už má jakoukoliv podobu. Proto musí být stát překonán, a to cestou pasivního odporu a občanské neposlušnosti (Tucker, 2009).

Anarchosocialismus

Individualistické myšlenky, uvedené v předchozí části, byly anarchisty dále rozvíjeny – anarchisté se snažili popsat uspořádání anarchistické společnosti a její možné ekonomické fungování. Anarchistický myslitel Gustav Landauer (1870-1919) píše, že „základní formou socialistické kultury je svazek samostatně hospodařících a navzájem směřujících obcí“ (Landauer, 2012, s. 249). Za dva základní principy přitom považuje „samostatnost a společenství, spojení a nezávislost“. Vlastní uspořádání společnosti je pak tedy federativní: „Samostatný jednotlivec, jemuž nikdo nemluví do toho, co je jenom jeho věcí; společná domácnost rodiny, pro niž domov a dvůr znamená její svět; místní obec, která je autonomní; úřad nebo svazek obcí a tak stále dál do šířky se stále menším počtem úkolů zahrnujících obcí (...)“ (tamtéž, s. 249). Úkolem socialismu „je uspořádat směnné hospodaření tak, aby také v systému výměny každý pracoval jen na sebe; aby byli lidé v tisícerych spojeních mezi sebou a aby přece v těchto spojeních nebylo nikomu nic odnímáno, aby bylo každému pouze dáváno. Nikoli dáváno v tom smyslu, že by jeden obdarovával druhého; (...) každý obdrží výtěžek své práce a každý má užitek z posílení všech – vzniklého na základě dělby práce a směny a pracovního společenství – při získávání produktů z přírody“ (tamtéž, s. 251).

Socialismus je tedy anarchosocialisty považován za formu ekonomicky spravedlivého uspořádání společnosti, ve kterém se jedinec dobrovolně organizuje ve větší, spolupracující celky, a za odvedenou práci je odměňován spravedlivým dílem. Ekonomicky zajištěný člověk, zbavený existenčních obav, se bude moci volně a svobodně rozvíjet. K socialismu je ale zároveň nutné připojit anarchistický princip svobody, aby se nestalo, že se socialismus vyvine v socialismus autoritářský a stane se společenským diktátem. Jak bylo zřejmé už u Landauera, je důležitou součástí socialismu federalismus. Federalismus je takové uspořádání společnosti, ve kterém se autonomní společenství organizují do větších celků zdola nahoru. Claude Faber (2006, s. 60) popisuje federalismus jako „způsob společenského uspořádání, mající za cíl posílit solidaritu a vzájemnou pomoc mezi jedinci či skupinami jedinců při zachování jejich soukromého zájmu a jejich nezávislosti“.

K socialismu se hlásil také Pierre-Joseph Proudhon (1809–1865), významný anarchistický myslitel. Své ekonomické představy formuloval v učení o mutualismu. Slovo

mutualité znamená vzájemnost. Vzájemnost je předpoklad, že ekonomické vztahy mezi lidmi budou založeny na principu rovnosti a oboustranné prospěšnosti. Lidé se budou sdružovat a spojovat v případech, kdy pro ně bude vzájemná spolupráce výhodná. Počítá se s odstraněním soukromého vlastnictví, takže nikdo nebude moci těžit z podřízeného postavení druhého člověka, z jeho ekonomického znevýhodnění, naopak, společné vlastnění výrobních prostředků zajistí, že bude každý odměněn rovným dílem. Decentralizace společnosti bude provázena federalismem, který společnosti umožní zvládat složitější problémy. Vzájemná spolupráce, založená na dobrovolnosti a konkrétních cílech, neomezí nezávislost spolupracujících jedinců (Tomek, Slačálek, 2006a).

K anarchosocialistickému konceptu se přikláněl také Michail Alexandrovič Bakunin. Pro dosažení anarchosocialistických cílů je podle něho zapotřebí „(...) *organizovat společnost tak, aby každé individuum, muž nebo žena, mělo hned po příchodu na svět přibližně stejné podmínky pro rozvoj rozličných svých schopností a pro jejich zužitkování ve vlastní práci. Vytvořit takovou společnost, která by žádnému jedinci, ať už by byl čímkoli, nedávala možnost vykořisťovat cizí práci a která by mu umožňovala podílet se na užívání společenského bohatství, které není v podstatě ničím jiným než výsledkem lidské práce, jen natolik, nakolik se bezprostředně podílel na jeho tvorbě*“ (in Kašík, 1969, s. 287). Zároveň zastával názor, že nedílnou součástí socialismu musí být anarchismus, aby se zabránilo nepřiměřenému tlaku kolektivu na jedince.

Stoupenci anarchosocialismu viděli a vidí v tomto anarchistickém směru základní a reálnou platformu, která zajistí spravedlivější rozdělení hmotných statků a zdrojů obživy. To, jakým způsobem jedinci využijí tento potenciál existenční jistoty a jakým způsobem se budou dále organizovat, již bude záležet pouze na jejich rozhodnutí. Individualisté tomuto směru vytýkají, že jedince vystavuje riziku, že se dostane do područí kolektivního smýšlení a cílů, anarchokomunismus naopak argumentuje, že anarchosocialismus není důsledný a umožňuje reprodukování či přežívání starých forem organizování společnosti. Důvody anarchokomunistů, které je k tomuto tvrzení vedou, objasním dále.

Anarchokomunismus

Tento myšlenkový směr představuje radikálnější alternativu k anarchosocialismu, protože odmítal odměňování za práci jako takové bez ohledu na to, podle jakých pravidel by se odměňovalo. Důvod, proč nemůže být člověk odměňován podle hodnoty své práce, je

podle Alexandera Berkmana (1870-1936) ten, že „není žádný způsob, jak by mohla být poměřována hodnota (...) Jedna a tatáž věc může mít pro jednoho velkou hodnotu, zatímco pro jiného žádnou nebo nepatrnou“ (Berkman, 2012, s. 378–379). Důležitý je pro něho také morální rozměr rozdílného odměňování: „Máme trestat člověka, který není od přírody tak velkoryse vybaven jako jeho silnější a talentovanější soused? Máme přidávat tomu, kdo je od přírody postižen, ještě další nespravedlnosti? Vše, co můžeme rozumně očekávat od nějakého člověka, je přece, že on bude dělat to nejlepší, co může – může vůbec někdo dělat víc?“ (Berkman, 2012, s. 380).

Carlo Cafiero (1846–1892) zdůraznil propojenost anarchismu a komunismu – zastával názor, že komunismus bez anarchismu by přinesl novou diktaturu, jen v jiné formě, a dále, že zároveň musí anarchismus nutně vycházet z principu rovnosti. Byl proto pro zrušení odměňování za práci, výsledky lidské činnosti se měly distribuovat podle potřeb každého jedince. Kolektivní tedy nemělo být pouze vlastnictví výrobních prostředků, ale také produktů lidské činnosti. Svůj ideál formuloval následovně: „Každému a od každého podle toho, co chce“ (in Slačálek, Tomek, 2006, s. 123).

Významným představitelem anarchokomunismu byl Petr Alexejevič Kropotkin (1842–1921). Svou filosofií opíral o darwinismus, v rámci kterého však nezdůrazňoval boj mezi jednotlivými druhy, ale spolupráci uvnitř druhů. Co má platnost u nižších živočišných druhů, má platnost také pro člověka – lidem je potřeba solidarity vrozena a pouze nevhodné ekonomické (politické) uspořádání a špatné mezilidské vztahy založené na hierarchii lidem brání vrozenou potřebu naplnit. Kropotkin tedy vycházel z představy, že člověk je ze své přirozenosti dobrý a je pouze zapotřebí umožnit, aby mohl tuto přirozenost rozvinout. Za tuto tezi a dále tezi, že anarchokomunismus je nutným směřováním dalšího společenského vývoje, byl některými anarchisty kritizován za určitou formu determinismu. Alternativní společnost si představoval uspořádanou do menších skupin, ve kterých lidem výsledky lidské práce a zdroje obživy nebudou rozdělovány, ale budou jim k dispozici dle jejich potřeb.⁴

Pro mnoho anarchistů je tento myšlenkový směr jakousi ideou, ke které by sice mělo anarchistické hnutí směřovat, nemělo by ji ale klást jako alfu a omegu svého smýšlení, aby si neuzavřelo cestu nejen k myšlenkové pestrosti a pluralitě, ale také k alternativám dalšího společenského vývoje (Slačálek, Tomek, 2006b).

⁴ O Kropotkinovi a jeho myšlenkách více v kapitole Vybraní anarchističtí myslitelé.

Anarchosyndikalismus

V odborech (syndikátech) spatřovali anarchisté alternativu k politickým stranám, které odmítali zakládat, protože nesouhlasili se stranickým systémem a parlamentním bojem. Odbory pracujících pro ně byly místem, kde se dělníci mohli organizovat, plánovat společné kroky a také získávat zkušenosti se samosprávou. Odbory, sepnuté s konkrétními pracovišti a tedy i společenstvími lidí, měly být rovněž platformou pro nově vznikající společenské uspořádání, které nahradí kapitalismus. Na lokální úrovni měly jednotlivé odbory usilovat o zlepšování sociální situace dělníků a o jejich vzdělávání, odborné i politické. Společným bojem za svá práva v podobě přímé akce, nejčastěji formou stávky, si dělníci zároveň uvědomují svou sílu a mohou si v praxi ověřit, jaké výhody jim solidarita a jednotný postup přinesou. Na vyšší úrovni, v podobě odborových federací, se jejich mocnou zbraní stává generální stávka, kterou mohou použít v boji za svá politická práva (Rocker, 2012).

Je zřejmé, že odbory sice mohou pracujícím poskytnout vhodnou podobu organizace, umožňující efektivní vedení boje za práva pracujících, že je však zároveň důležité uvědomovat si nutnost přesahu z ekonomické roviny člověka také do jeho roviny kulturní. To společně s tím, že různá pracoviště mají různou ekonomickou sílu a bylo by tudíž zapotřebí širší spolupráce a solidarity než pouze uvnitř pracovního kolektivu či v rámci průmyslového oboru, vedlo k tomu, že anarchističtí syndikalisté propojovali své myšlenky s anarchosocialismem či anarchokomunismem.

Anarchofeminismus

Tento myšlenkový směr se vyvinul z potřeby zdůraznit specifickou podobu společenského vykořisťování a útlaku, kterému byly ve společnosti vedle útlaku ekonomického a politického vystaveny ženy. Společenské role, které ženám vytvářela patriarchální společnost a které jim nemusely vyhovovat, bylo pro ně často nemožné opustit.

Významnou představitelkou anarchofeministických snah byla Emma Goldman (1869-1940). Prosazovala myšlenky ženské emancipace, nutnost přitakání genderové odlišnosti žen a mužů a vnímání ženskosti ne jako znevýhodnění, ale jako potenciálu. Bojovala za právo ženy rozhodovat o svém těle, sexualitě i lásce. Emancipaci spatřovala v tom, že se ženy „(...) budou prosazovat jako osobnosti a ne jako sexuální zboží. Zadruhé tím, že odeprou komukoli právo na své tělo, tím, že odmítnou rodit děti, pokud je nechtějí, tím, že odmítnou sloužit Bohu, státu, společnosti, manželovi, rodině atd (...)“ (in Tomek, Slačálek, 2006a, s. 394).

Ženy se v rámci anarchistického hnutí také organizovali do anarchofeministických skupin, např. během španělské občanské války vznikla ve Španělsku nezávislá skupina Mujeres Libres. Suceso Portales, jedna z členek Mujeres Libres, napsala: *„Nebojovaly jsme proti mužům. Nechtěly jsme maskulinní hierarchii nahradit feministickou hierarchií. Je nezbytné pracovat a bojovat společně, protože pokud tak nebudeme jednat, nikdy nedosáhneme sociální revoluce* (Ackelsberg, 2009, s. 7). Také dnes⁵ si anarchofeminismus stejně jako v minulosti uvědomuje, že společenské role nejsou nuceny pouze ženám, ale také mužům. Ani jim nemusí vyhovovat role, které jim společnost přisoudila. Změny se dá dosáhnout vzájemnou spoluprací a bojem proti společenské netoleranci a předsudkům, ne soupeřením jednoho pohlaví s druhým.

Anarchopacifismus

„Odhodlejte se přestat sloužit, a rázem budete svobodní. Nechci po vás, abyste na tyrana zaútočili a pokoušeli se jej svrhnout. Jednoduše jej přestaňte podpírat a uvidíte, že se nakonec zhroutí a roztrhne jako ohromný kolos, pod nímž byl zničehonic stržen podstavec“, píše Étienne de La Boétie (2011, s. 16). Tato myšlenka by mohla být heslem (anarcho)pacifismu. Vystihuje totiž názor anarchopacifistů, kteří se domnívají, že cíl a prostředky zvolené k jeho dosažení nemohou být ve vzájemném rozporu. Z tohoto důvodu problematizují použití násilí v anarchistickém hnutí jako takové. Dalším důvodem je fakt, že anarchisty kritizované instituce byly jejich kritice vystaveny právě proto, že možnosti násilí disponovaly a také ho využívaly. Odpověď na násilí násilím vede k eskalaci násilí a k tomu, že anarchisté pak co do důsledku nebudou morálně odlišitelní od těch, proti kterým bojují.

Anarchopacifismus proto volí cestu nenásilného odporu a odmítání spolupráce se stávající mocí. V této souvislosti se také používá termín občanská neposlušnost, o které mluvil již zmiňovaný H. D. Thoreau. Ta u něj spočívala v porušování těch zákonů, se kterými člověk nesouhlasí, popř. také v neplacení daní (Tomek, Slačálek, 2006a). S využíváním občanské neposlušnosti jako formy protestu se můžeme setkat i dnes, a to u mnohem širší skupiny protestujících než pouze u anarchistů.⁶

Nověji se anarchisté museli vypořádat s tím, že se ve vojenském arsenálu jednotlivých zemí objevily atomové zbraně. Vyvolalo to otázku, zda je tak odpor vůči moci ještě možný.

⁵ U nás např. Anarchofeministická skupina v Letáku vydaném k 8. březnu 2004 [online].

⁶ Kysela (2001, s. 110 – 111) *„(...) pokládá právo na odpor i občanskou neposlušnost za užitečné komponenty demokratického právního státu (...) Občanská neposlušnost nemůže být libovůlí, je výrazem vitálnějších, tj. méně formálních aspektů demokracie“*.

Odpověď, jak ji formuloval Alex Comfort (1920-2000), vychází z předpokladu, že povaha moci zůstala stejná, stále totiž potřebuje pomyslné i faktické přitakávání těch, které ovládá. A právě nenásilné formy odporu nakonec mohou mnohem lépe než násilné akce ukázat, na jak vratných nohou ve skutečnosti moc stojí (Tomek, Slačálek, 2006a).

Kritici⁷ anarchopacifismu, kterých je v anarchistickém proudu většina, poukazují na to, že je zapotřebí důrazně odlišit násilí, které slouží k obraně před utlačitelem od násilí, jehož cílem je někoho ovládnout či zničit. Téma pacifismu nejsilněji rezonuje v myšlenkovém proudu, který bývá označován za náboženský anarchismus.

Náboženský anarchismus

Podobně jako anarchokapitalismus, je také náboženský anarchismus v rámci anarchistického myšlení okrajovým proudem, popř. je anarchisty zpochybňováno, zda do něho vůbec patří (srov. Tomek, Slačálek, 2006b). Je to způsobeno tím, že náboženství a jeho institucionalizovaná podoba ve formě církve byly vždy vystaveny silné kritice anarchistů. Na druhou stranu, i anarchisté nacházeli v evropských dějinách náboženská hnutí a osobnosti, jejichž názory a činy jim byly sympatické a ve kterých mohli vidět spřízněné myslitele, kteří vyjadřovali nespokojenost se stávajícím společenským uspořádáním. Středověká a v podstatě i raně novověká kritika stávajících poměrů v evropské společnosti musela vždy pramenit z křesťanství, v jehož interpretaci hledali kritikové vzor a alternativu k fungujícímu společenskému řádu. Kritika vycházející z ateismu nebyla v té době prakticky možná.⁸

Určitou inspirací tak pro anarchisty mohou být komunity prvotních křesťanů, odvracející se od pozemské moci k jednotlivým lidem bez ohledu na jejich postavení, věk či pohlaví, a dále také myšlenky některých křesťanských myslitelů - u nás např. Petra Chelčického - či hnutí z křesťanství vycházející - např. angličtí diggeři (Tomek, Slačálek, 2006a).

Svou představu radikální společenské změny opíral o křesťanské učení Lev Nikolajevič Tolstoj (1828–1910), který je nejvýznamnějším představitelem náboženského anarchismu. Zastával zároveň důsledné pacifistické stanovisko: „*Anarchisté mají pravdu ve všem;*

⁷ V poslední době např. v souvislosti se španělským hnutím 15M (podle 15. května 2011, kdy ve Španělsku proběhly velké protesty) se objevily anarchistické námitky, že hnutí přijalo naprosto nenásilnou formu protestů, bez toho aniž by o tom bylo rokováno na sněmech, které jsou součástí setkávání na náměstích (Někteří madridští anarchisté, 2011).

⁸ Ještě John Locke (2000, s. 82) v *Dopise o toleranci*, vydaném v r. 1689, sice vyzývá k náboženské toleranci, „(...) avšak ti, kteří popírají existenci Boha, nemají být tolerováni vůbec“. Až na konci raně novověkého období se setkáváme s ateistickou kritikou náboženství a jeho vlivu ve společnosti, která je spojena se jmény Voltairea či D. Diderota.

v negaci existujícího pořádku a v tvrzení, že bez autority nemůže být horší násilí, než je ve stávajících podmínkách za autority. Mýlí se pouze v myšlence, že anarchie může být dosaženo revolucí“ (in Slačálek, Tomek, 2006b, s. 75). Revoluce totiž nutně přináší násilí a jeho použití je za všech okolností špatné. Tolstoj se ale nestaví pouze proti odporování zlu násilím, kterážto myšlenka vyvolává u anarchistů nesouhlas. Vystupuje také proti institucionalizované církvi, kterou považuje za shromáždění dogmatiků, proti státní moci a obecně proti společenskému uspořádání své doby (Tolstoj, 1925).

Tolstého myšlenky inspirovaly také Dorothy Day (1897–1980), která byla hlavní představitelkou skupiny kolem časopisu Katolický dělník, který vycházel od r. 1933 v USA. Mnozí křesťané totiž díky rozsáhlé charitativní činnosti poznávali zlé životní podmínky dělníků a snažili se jejich postavení zlepšit. Ti radikálnější se stavěli proti autoritě státu a odmítali jeho existenci jako takovou. Rozdíl mezi Bohem a státem viděli v tom, že do nepřírozené autority státu byli lidé vrženi, avšak Boha si vybírají dobrovolně (Tomek, Slačálek, 2006a).

V současné době nejsou v českém anarchistickém prostředí patrné žádné snahy o šíření této podoby anarchismu.

Anarchokapitalismus

V rámci anarchistického myšlení se jedná o okrajový proud, který se dá považovat za projev krajního individualismu. Avšak pokud je individualismus a jedincova svoboda pro anarchisty jedním z klíčových předpokladů společenské změny, je jimi naopak anarchokapitalismus plošně odmítán.⁹ Tomuto myšlenkovému proudu jde totiž primárně o ekonomickou svobodu, svobodu trhu. Stát omezuje jedince ve vytváření soukromého vlastnictví a v nakládání s ním, proto by měl být odstraněn. Ochranu společnosti nebude vykonávat stát, ale soukromníci a jejich bezpečnostní agentury. Cílem kritiky ostatních anarchistů je tak podobně jako u kritiky směřující k M. Stirnerovi skutečnost, že anarchokapitalismus opomíjí lidskou spolupráci a vzájemnou pomoc mezi jednotlivci a jednostranně se upíná k ekonomické volnosti (Slačálek, Tomek, 2006b).

⁹ Tak např. v Existenci (Anonym, 2010, s. 8) se uvádí, že boj proti útlaku má mnoho podob, a proto se nedá vměstnat do konkrétní definice, „*tím však neříkáme, že je pro nás přijatelné vše, co se občas za anarchismus vydává, jako například ‚anarcho-kapitalismus‘, ‚anarcho-nacionalismus‘ či jiné protimluvy*“. Problematice vztahu anarchistů k anarchokapitalistickému směru a jejich odmítavému postoji k němu se věnuje také Bastl et al. (2011).

Jiný výklad anarchokapitalismu podává Velký sociologický slovník (*I. svazek*, 1996, s. 73): „*atypický druh kapitalismu s ‚anarchistickými‘ prvky, který nemá svůj teoretický model, reálně se ale vyskytuje např. v období systémových výpadků v tzv. postkomunistických zemích na začátku 90. l. 20. st.*“ V tomto případě je tedy anarchokapitalismus vnímán jako nežádoucí doprovodný jev významných společenských změn, který vymizí společně s upevněním právního systému.

V úvodu kapitoly jsem mluvil o propojenosti všech myšlenkových směrů anarchismu. Anarchoindividualismus, prosazující svébytnost a hodnotu individua, představuje základní předpoklad všech anarchistických směrů, anarchosocialismus a anarchokomunismus se zaměřují především na možné ekonomické uspořádání anarchistické společnosti, anarchosyndikalismus a také anarchopacifismus zase na využití boje a násilí v anarchistické praxi, tedy na otázku strategie. Anarchofeminismus je ukázkou toho, že si anarchisté uvědomují potřebu popsat a pochopit také jiné podoby útlaku než ty ekonomické a politické, v náboženském anarchismu a v anarchokapitalismu rezonují myšlenky, které v ostatních směrech nenašly dostatečný prostor pro své uplatnění.

Společně pak tyto směry tvoří široký proud, ve kterém kritický, ale otevřený přístup k myšlenkovým názorům jiných může vést k vzájemnému obohacení a být ochranou před dogmatickým myšlením, stejně jako může být zdrojem nevraživosti mezi jednotlivými anarchisty. Pro někoho může být tato rozmanitost a šíře anarchistického proudu známkou roztříštěnosti a nejednoty, pro jiné naopak důkazem plurality a pestrosti anarchistického myšlení.

2 VYBRANÍ ANARCHISTIČTÍ MYSLITELÉ

Smyslem této kapitoly není podat výčet všech významných anarchistů, jejich životů a děl. Cílem je na osudech tří anarchistických myslitelů ukázat, prostřednictvím jakých aktivit tyto myslitelé šířili anarchistické ideály, jaké formy aktivit preferovali a prosazovali. Michail Alexandrovič Bakunin, Petr Alexejevič Kropotkin a Emma Goldman byli významnými představiteli anarchistického hnutí. Právě velký význam, který tyto myslitelé měli na formování i vývoj anarchistického hnutí a jeho myšlenek, byl kritériem výběru těchto tří postav pro jejich uvedení v této kapitole. Jejich vliv dokládají jednak historici anarchismu (Marshall, 1986; Tomek, Slačálek, 2006a; Tomek, Slačálek, 2006b; Woodcock 1986), jednak to, že v současném anarchistickém hnutí vycházejí pravidelně články a brožury, které se stále, třebaže někdy i kriticky, životy, myšlenkami i činnostmi těchto anarchistů zabývají.

Všichni tyto myslitelé byli pronásledováni státní mocí a všichni byli i věznění. V souvislosti s jejich myšlením bude zajímavé poukázat na to, v čem se lišil jejich přístup k jednotlivým společenským otázkám a také na to, jak se jejich názory v průběhu života vyvíjely a měnily. Stejně tak bude důležité upozornit na jejich osobní pohnutky a motivace, které je k anarchismu přivedly.

Michail Alexandrovič Bakunin (1814–1876)

Je nasnadě, že kvůli odporu vůči státní moci byli anarchisté často pronásledováni, perzekuováni a věznění. Příkladem takového anarchisty může jistě být M. Bakunin. Bakunin pocházel z ruské aristokratické rodiny, prodělal dlouhý myšlenkový vývoj, a to od souhlasného postoje k samoděržaví ve svém mládí, k němuž ho přivedla výchova a hegelovská filosofie („co je skutečné, je rozumné“), přes revoluční demokratismus až po vlastní anarchismus, za jehož zakladatele jakožto samostatného myšlenkového proudu i hnutí bývá považován. V roce 1840 se rozhodl odcestovat do Německa, k čemuž ho přivedla snaha proniknout hlouběji do západní, především hegelovské, filosofie. V Německu se seznámil s radikálními demokraty a revolučními mysliteli, což mělo vliv na jeho vlastní politické názory – Bakunin se začal radikalizovat. Již jako radikální demokrat zastával názor, že nestačí pouze negovat stávající společenské uspořádání, ale že je zapotřebí se aktivně podílet na vzniku něčeho nového. Známa je jeho věta, že *“vášeň k ničení je současně i tvůrčí vášeň”* (in Kašík, 1969, s. 51). Věren svým slovům o důležitosti aktivního a radikálního přístupu se zúčastnil revolučního dění v Evropě v r. 1848 a v roce následujícím, čímž započala jeho

dlouhá dráha revolucionáře a bojovníka za anarchistické ideály. V r. 1849 byl ale Bakunin v Sasku zatčen a nakonec předán ruským úřadům (Kašík, 1969; Kolejka 2004; Tomek, Slačálek, 2006a).

S vězněním v Rusku je spojena Bakuninova Zpověď caru Mikuláši I., k jejímuž napsání Bakunina vybídl car. Měl se carovi ze svých přečinů vyznat jako svému duchovnímu otci.¹⁰ Bakunin ve Zpovědi otevřeně hovoří o svých revolučních aktivitách a záměrech, objasňuje carovi své postoje a stanoviska.¹¹ Zvláštním způsobem se v ní prolíná Bakuninova snaha zlepšit své postavení s potřebou zachovat si vlastní důstojnost. „(...) *Gosudare, prosím Vás, nežádejte ode mě, abych se Vám zpovídal z cizích hříchů. U zpovědi se přece nevyznáváme z cizích, ale jenom ze svých vlastních hříchů! (...) vědomí, že jsem se zpronevěřil něčí důvěře, nebo dokonce vynesl, co kdo v mé přítomnosti neopatrně prořekl, by mě krušilo hůř než mučení.*“, píše Bakunin (2006, s. 9), veden snahou ochránit své spolubojovníky a zachovat si čest. Zároveň se ve Zpovědi objevuje určitá myšlenková rozkolísanost a nejistota. Tato nejistota byla způsobena prohranou revolucí, vězněním a také tím, že na něho silně zapůsobil návrat do rodné země a s ním spojené oživení starých vzpomínek i názorů. „*Nedovedu vyjádřit, gosudare, jak překvapen a hluboce dojat jsem byl šlechetným, lidským, shovívavým jednáním již na ruské hranici*“ (Bakunin, 2006, s. 7). Na dalších stránkách vzpomíná na to, že během svého studia na dělostřelecké škole miloval cara stejně jako ostatní spolužáci a že carův majestátní zjev se mu vtiskl hluboko do jeho srdce. O svých revolučních aktivitách a představách se Bakunin vyjadřuje následovně: „*Zkrátka pochopil jsem, že moje záměry a činy byly nanejvýš směšné, nesmyslné, opovážlivé a zločinné. Provinil jsem se proti Vám, svému gosudarovi, provinil jsem se proti Rusku, své vlasti, provinil jsem se proti všem politickým i mravním, božím i lidským zákonům!*“ (Bakunin, 1996, s. 55 – 56). Svou zpověď pak podepisuje jako „*kajícíný hříšník Michail Bakunin*“. V kontextu s Bakuninovým předchozím životem i životem následujícím, tak jak ho dnes známe, není ani tak důležitá otázka, do jaké míry mohla být tato Zpověď upřímná, mnohem víc pro nás může být svědectvím zkroušeného, uštvaneho člověka, který je vydán pochybnostem a obavám o svůj další osud. Později na svobodě Bakunin o Zpovědi nemluvil, pouze v krátké narážce v jednom z jeho dopisů vidíme snahu celou záležitost kolem ní zlehčit a nejlépe na ni úplně zapomenout (Kašík, 1996).

¹⁰ Projevilo se zde ideologické sepětí ruského samoděržaví s byzantským odkazem; konkrétně šlo o caesaropapismus, ve kterém panovník vystupuje jako nejvyšší světská i duchovní autorita (Zástěrová et al, 1992).

¹¹ Car Bakuninovu Zpověď považoval za zajímavou a doporučil ji k přečtení svému synovi a některým vyšším státním úředníkům. Text Zpovědi doplňoval svými poznámkami, ve kterých s Bakuninem polemizoval a v některých pasážích, především v těch, které popisovaly situaci v západní Evropě, i souhlasil.

Dalším zajímavým okamžikem je jeho vztah k volbě prostředků, které by vedly ke kýženému cíli společenské změny. Pro Alianci revolučních socialistů, později Mezinárodní bratrstvo, sepsal vedle cíle a cesty, která by k němu vedla, také vnitřní pravidla a strukturu organizace. Mělo se jednat o uvědomělý revoluční předvoj, k němuž by se po vypuknutí revoluce přidal lid. Myšlenku takového revolučního předvoje dále rozvinul ve spolupráci se Sergejem Něčajevem¹² v Katechismu revolucionáře. Revolucionář je zde vylíčen jako člověk razící cestu revoluci, oproštěný od vší staré morálky a ohledů, který je revoluci zcela oddán a je přesvědčený o tom, že v zájmu revoluce je dovoleno vše. Kvůli tomuto fanatismu je některými historiky Bakunin jako spoluautor zpochybňován, popř. je fanatický tón vysvětlován tak, že se Bakunin dočasně ocitl ve vleku Něčajevových revolucionářských dogmat. Sám Bakunin nakonec dospěl k názoru, že role revolučního předvoje je jiná, mnohem více pomocná než vyhraněně vůdčí, což až na „něčajevovskou“ epizodu plně korespondovalo s jeho konstantními antiautoritářskými postoji (Kašík, 1969; Tomek, Slačálek, 2006a). Ve svém posledním dopise Něčajevovi píše, že „(...) *jediným cílem tajné společnosti musí být ne vytváření umělé moci mimo lid, ale probouzení, sjednocování a organizování spontánní moci lidu*“ (in Tomek, Slačálek, 2006a, s. 152).

Nakonec je třeba poznamenat, že Bakuninovy myšlenky nezály pouze v opozici vůči státu a jeho formám útlaku, ale také vymezením se vůči autoritářskému (státnímu) socialismu, jak ho formuloval K. Marx. I když vztahy mezi Bakuninem a Marxem časem vykrytalizovaly až do nevráživosti a osobních útoků,¹³ šlo především o koncepční otázku směřování dělnického hnutí. Bakunin vyjádřil přesvědčení, „(...) *že svoboda bez socialismu je výsadou a nespravedlností a že socialismus bez svobody bude otroctvím*“ (in Kašík, 1969, s. 288). „*Energicky odmítáme jakýkoliv pokus o organizace, který by odporoval naprosté svobodě jedince a společnosti a vyžadoval by ustavení reglementační moci jakéhokoliv charekteru. Jménem svobody, již uznáváme za jediný opravdový tvůrčí princip každé organizace, jak ekonomické, tak politické, budeme vždycky protestovat proti všemu, co bude sebedméně podobné státnímu socialismu a komunismu*“ (Tamtéž, s. 287). Rozpory mezi Marxem a jeho stoupenci na straně jedné a mezi Bakuninem a jeho přáteli na straně druhé vedly až k vyloučení „Bakuninovců“ z Internacionály.

¹² Sergej Něčajev (1847–1882) byl první ruský myslitel, který vzešel z nejnižší, nevolnické vrstvy. Vytvořil teorii revoluční konspirace, zakládající se především na postavě disciplinovaného, ke všemu odhodlaného revolucionáře. Když svou teorii uváděl v Rusku do praxe, dopustil se zde vraždy. Byl uvězněn v Petropavlovské pevnosti, kde také zemřel (Figes, 2000).

¹³ Bakunin v těchto sporech sklouzával do antisemitismu. Např. ve vydání Studie o německých Židech, ve které kritiku svých oponentů opírá o antisemitismus, mu rozmluvili jeho přátelé, především Alexandr Gercen (Kašík, 1969).

Bakuninův život byl plný revolučních bojů, kterých se účastnil v nejrůznějších částech Evropy. Možná právě proto je jeho literární dílo neucelené, často se jedná o reakce na díla jiných myslitelů, o projevy, články a dopisy. K některým svým dílům se vracel po dlouhých letech, přesto z knih, které zamýšlel napsat, dokončil jen několik kapitol. Navzdory tomu to byla i literární tvorba, která vedle jeho praktické činnosti napomohla ke konstituování anarchistického hnutí jako hnutí svébytného a samostatného, a je proto považován za jednoho z jeho zakladatelů. Předpokládal, že cesta k vytyčeným anarchistickým cílům bude dlouhá, ale že je zároveň důležité, aby lidé na tuto cestu vykročili: *„Není pochyb o tom, že úplné uskutečnění těchto postulátů bude úkolem celých lidských pokolení. Uplynou staletí, než bude tento úkol splněn. Ale dějiny nás nyní před tento úkol postavily; nemůžeme to nechat bez povšimnutí, pokud se nechceme vydat úplně bezmocnosti“* (in Tomek, Slačálek, 2006, s. 147).

Petr Alexejevič Kropotkin (1842–1921)

Narodil se v Rusku ve šlechtické rodině, díky čemuž se mu dostalo dobrého vzdělání. Po ukončení vojenského učiliště nezačal pracovat na kariérním postupu, ale zažádal o přidělení na Sibiř. Zde mohl vidět, jak jsou rozsáhlá území spravována nekompetentními úředníky a také se zde setkal s lidmi, odsouzenými k vyhnanství na Sibiři za své politické názory. Kropotkin zde ztratil víru v možnost reforem shora a postupně se začal zajímat o socialistické hnutí, se kterým se lépe seznámil na své cestě do západní Evropy. Po návratu do Ruska se podílel na šíření socialistických myšlenek, za což byl zatčen a uvězněn, podařilo se mu uprchnout až po dvou letech věznění. Poté žil v západní Evropě, ale také zde byl za propagaci anarchistických myšlenek tři roky vězněn. Za první světové války se postavil na stranu Dohody, čímž se v rámci anarchistického hnutí ocitl v určité izolaci. Po únorové revoluci v r. 1917 se vrátil do Ruska. Nesouhlasil s bolševickou politikou a napsal několik dopisů vůdci bolševiků, Leninovi, a také několik statí evropskému dělnictvu, aby je před bolševiky varoval. To mu vyneslo nelibost bolševiků a poslední dva roky svého života byl proto nucen strávit v Dimitrovu v jakémsi domácím vězení (Tomek, Slačálek, 2006a; Tomek, Slačálek, 2006b).

Těžiště Kropotkinovy činnosti leží v literární tvorbě. Pro anarchistické hnutí byla vedle Kropotkinova pokusu o popis budoucí, anarchokomunistické společnosti, významná také jeho snaha vyložit principy anarchistické etiky. Mravní princip popisuje následovně: *„Jednej s ostatními tak, jak bys chtěl, aby ve stejných podmínkách jednali s tebou“* (Kropotkin, 2000,

s. 23). Popisuje ho tedy stejně, jak morální princip popisuje Kant ve svém kategorickém imperativu. Rozdíl je ovšem v tom, že Kropotkin zdroj tohoto principu nalézal v samé podstatě živočišné říše. Vzájemná podpora a pomoc je totiž pro člověka přirozená stejně, jako je přirozená zvířatům. Stejně tak je přirozené sebeobětování – matka chrání mládě před útočícím dravcem, ačkoliv riskuje svůj život, silní samci na okraji stáda chrání ty slabší v jeho středu. Tento instinkt vzájemné podpory a spolupráce se upevňoval také u člověka, stával se postupně zvykem, až se nakonec stal naší součástí a přirozeností podobně jako smysly. Zároveň se také rozšířil na celou společnost, ne pouze na členy rodiny, rodu či kmene. Navzdory tomu, že rovněž zákony a náboženství hlásají mravní principy, jsou právě ony příčinou toho, že byl přirozený mravní cit člověka zastřen a není mu umožněno, aby se naplno uplatnil. Zákony a náboženství totiž děsí člověka sankcemi a vytváří prostředí, které je vhodné pro „boj o přežití“ a ne pro „vzájemnou podporu“. Řešením je odstranění „zákona, náboženství a moci“ společně se vším morálním marasmem, který způsobují (Kropotkin, 2000).

Ve vztahu k sociální práci i pedagogice je zajímavé zmínit Kropotkinův pokrokový názor na vězeňství. Kropotkin dokazuje, že nápravná zařízení nemají se skutečnou nápravou vězňů nic společného a přístup založený jen na trestu a separaci pouze ve věznicích probouzí nenávisť vůči celé společnosti a přispívá k jejich obrovské recidivě. Řešení vidí v prevenci a přirovnává situaci k medicíně, ve které se ukázalo, jak důležité je nemocem předcházet lékařskou osvětou a hygienou. „*A stejný vztah by mělo lidstvo zaujmout rovněž k významnému sociálnímu jevu, který se dnes nazývá ‚Zločinnost‘, ale který budou naše děti nazývat ‚Sociální Nemocí‘. Předcházení nemocím je nejlepší způsob léčení*“ (Kropotkin, 2000, s. 107). Prevenci si představuje následovně: „*Člověk je produktem podmínek, v nichž vyrostl. Dejte mu možnost vyrůst s návykem na prospěšnou práci. Vychovávejte jej tak, aby už od svého nejtělejšího dětství na lidstvo hleděl jako na jednu velkou rodinu, aby si uvědomoval, že žádnému z jejích členů nemůže být způsobena nějaká škoda, aniž by to pocítil širší okruh lidí a nakonec celá společnost*“ (tamtéž, s. 119).

Ačkoliv všichni anarchisté nemusí souhlasit s Kropotkinovým výkladem morálního jednání jakožto jednání přirozeného a člověku vrozeného, je vliv jeho úvah na anarchistické hnutí obrovský. Jeho etická výzva na nás klade ušlechtilé, ale nemalé požadavky: „*Ihned, jak spatříš nespravedlnost, a hned, jak pochopíš životní nespravedlnost, lživost vědy nebo utrpení, které je páčáno na tvém příteli, povstaň proti této nespravedlnosti, lži a nerovnosti. Vstup do boje! Vždyť život je boj a život je tím plnější, čím zuřivější je boj. A teprve pak budeš žít*

a pochopíš, že několik hodin tohoto života bys nevyměnil za celá léta nudného přežívání v kalné hnilobě“ (Kropotkin, 2000).

Emma Goldman (1869–1940)

Narodila se v carském Rusku v rodině židovského úředníka. Jednak kvůli tomu zažila útoky antisemitů, jednak se dostávala do konfliktu s tradicemi, které vycházely z židovského náboženství. *„Rozhořčilo mě, když jsem zjistila, že láska mezi mladými lidmi židovského a nežidovského původu byla považována za nejhorší zločin a za největší nemravnost bylo považováno narození nemanželského dítěte“ (Goldman, 2012b, s. 595).* V raném mládí se sestrou odplula do USA, kde se stala anarchistkou. Silně na ni totiž zapůsobil soudní proces a poprava anarchistů v r. 1887 v souvislosti s tzv. Haymarketským masakrem v Chicagu. *„Tento justiční zločin ve mně zanechal nerasmazatelnou stopu a přivedl mě k tomu, že jsem se seznámila s ideálem, pro který tito muži tak statečně zemřeli“ (Goldman, 2012b, s. 596).* Goldman se brzy seznámila s anarchistou J. Mostem, který pro ni byl zpočátku vzorem, záhy se však začali myšlenkově rozcházet – neshodli se na strategii dělnického hnutí, stejně tak jí vadily Mostovy konzervativní názory na postavení žen ve společnosti. U Goldman, která na tento problém narážela v anarchistickém hnutí častěji, se tak rodila potřeba propojit anarchistické myšlení se specifickou formou útlačku, kterému byly ve společnosti vystaveny ženy. Goldman se této problematice věnovala po celý svůj život a pro anarchismus tak otevřela téma, do té doby u anarchistických myslitelů nedostatečně akcentované¹⁴ (Tomek, Slačálek, 2006a; Tomek, 2012).

Goldman nejprve podporovala individuální terorismus – „propagandu činem“. Společně se svým tehdejším milencem a celoživotním přítelem A. Berkmanem se pokusila zabít továrníka H. C. Fricka, jehož najatou ochrankou bylo zastřeleno šest stávkujících dělníků. Berkman nakonec Fricka pouze zranil a Goldman nebyla jako Berkmanova spolupachatelka obviněna, ve společnosti jí to však vyneslo pověst „radikálky“, což Goldman dále podporovala radikálními myšlenkami a výzvami. Když ale o devět let později L. Czolgsz smrtelně zranil prezidenta USA W. McKinleyho, vyjádřila sice Goldman strůjci atentátu svou morální podporu, avšak v hodnocení atentátu se posunula z roviny přijímání atentátů jakožto propagandy činem a zasloužené odvety do roviny, kdy atentát popisovala jakou zoufalý čin člověka, který nevidí jinou možnost, jak odstranit společenskou nespravedlnost. Individuální

¹⁴ Viz Anarchofeminismus.

terorismus již nepovažovala za prostředek, který by mohl napomoci k pozitivní změně společnosti. Přes tento myšlenkový posun byla stále pro většinu americké společnosti symbolem anarchistického zla (Tomek, Slačálek, 2006a; Tomek, 2012).

S jejím jménem je také spojena rozsáhlá přednášková činnost. Poprvé vystoupila r. 1890 a „*od té doby se její veřejné vystupování k různým otázkám anarchismu, dělnictva, ženské emancipace a k příležitostným aktuálním politickým otázkám stalo neoddělitelnou součástí jejího aktivního politického života*“ (Tomek, 2012, 487). K její další osvětové činnosti patří vydávání časopisu Matka Země, který začal vycházet r. 1906 a který byl dvanáct let platformou pro šíření jejích myšlenek. K tomu je zapotřebí zmínit esejistickou tvorbu, ve které se Goldman zaměřovala na podobná témata jako ve své přednáškové činnosti.

Také Goldman, podobně jako mnoho dalších intelektuálů, přivítala ruskou revoluci r. 1917 a podporovala i bolševický převrat v říjnu téhož roku. Za své protiválečné aktivity byla nakonec z USA vyhoštěna, a to do Ruska, což jí umožnilo bolševismus lépe poznat. Poté, co z Ruska po dvou letech utekla, se otázky bolševismu věnovala v mnoha úvahách, článcích i přednáškách. V nich vysvětlovala selhání ruské revoluce autoritářským principem, ze kterého bolševici vycházeli. Státní, centralistický princip totiž nakonec revoluční ideály vždy pohltí a ve spojení s revolucí povede k diktatuře. „*Je to státu vlastní tendence soustřeďovat, omezovat a monopolizovat všechny společenské aktivity; v přirozenosti revoluce naproti tomu spočívá tendence narůstat, rozšiřovat se a zasahovat stále širší okruhy. Jinými slovy, stát je institucionální a statický; revoluce je plynoucí a dynamická. Obě tyto tendence není možné uvést do souladu a působí vzájemně destruktivně. Idea státu ruskou revoluci zardousila a ve svých ostatních revolucích musí způsobit stejný výsledek, pokud se nepodaří ideji svobody převládnout*“ (Goldman, 2012a, s. 585). Nelze použít nemorálních prostředků k dosažení ušlechtilých cílů: „*Revoluce, která se zbavuje etických hodnot, tím klade základy nespravedlnosti, klamu a útlaku v budoucí společnosti. Prostředky, které používá při stavbě budoucnosti, se stávají jejím úhelným kamenem...Revoluční metody musí být v souladu s revolučními cíli*“ (Goldman, 2012a, s. 590 - 591).

Myšlenky Goldman byly v této práci zmiňovány již v souvislosti s anarchofeminismem. Tyto myšlenky, které rozvíjela v rámci genderové problematiky, se staly pro celou řadu pozdějších anarchistů velkým zdrojem inspirace. Ke konci svého života napsala: „*Kdybych měla žít svůj život ještě jednou, změnila bych ráda maličkosti. Ale všechna má ostatní důležitější rozhodnutí a postoje bych ve svém životě zopakovala tak, jak jsem dosud žila svůj život. Zcela určitě bych pracovala pro anarchismus s tou samou obětavostí a s tím samým přesvědčením o jeho konečném vítězství*“ (Goldman, 2012b, s. 606).

3 FORMY ANARCHISTICKÝCH AKTIVIT V ČR

Předmětem analýzy jsou aktivity, které anarchisté vykonávají v souvislosti se svým zapojením do anarchistického hnutí. Spojujícím faktorem těchto aktivit je tedy nejen jejich politické východisko, ale také prvek „aktivistický“, který je výrazem potřeby spoluvytvářet sociální prostor. Teoretické rámec pro takto vymezené aktivity poskytuje sociologický koncept francouzského sociologa A. Touraina (Montoussé, Renouard, 2005).

Takto vymezené aktivity následně přiřazuji k jednotlivým formám. Formy anarchistických aktivit dělím na a) formu násilnou a konfrontační, b) formu osvětovou a propagační, c) formu výchovnou, d) formy ostatní. K tomuto rozdělení mě vedly osobní zkušenosti, získané v českém anarchistickém prostředí s jednotlivými formami aktivit. Důležitým východiskem pro mě byl rovněž přístup samotných anarchistů, kteří se v minulosti velmi intenzivně zamýšleli nad vhodností „propagandy činem“ a „propagandy slovem“ (viz níže). Podobné základní členění se v současné odborné politologické literatuře dá nalézt v knize *Krajní pravice a krajní levice*, ve které autor popisuje mj. strategie anarchistického hnutí, které dělí na a) agitační a osvětové, b) konfrontační a násilné (Bastl et al., 2011). Rozdělení na čtyři formy aktivit však považuji pro svoji práci za výhodnější, a to z toho důvodu, že mým cílem je analýza všech forem anarchistických aktivit. Navíc slovo strategie evokuje jednotný postup a plán, což je v souvislosti se současným českým anarchismem poměrně diskutabilní spojení.

U každé formy¹⁵ nejprve objasňuji historický kontext dané formy aktivit, poté se zaměřuji na popis současného přístupu k dané problematice, a to jednak přístupu „neanarchistů“ – odborníků, veřejnosti a médií, jednak anarchistů samotných, přičemž se zaměřuji na českou společnost. Za zdroj informací jsem u anarchistů zvolil jejich publikační materiály, články a informace obsažené na jejich webových stránkách, a to v období od ledna roku 2010 do dubna roku 2012, z důvodu jejich aktuálnosti. Policejní zprávy, zabývající se anarchismem, sleduji ve stejném období. Pouze pro popis starších událostí a v případech, kdy si to žádá logika věci, používám výjimečně anarchistických zdrojů napsaných před rokem 2010.

¹⁵ Vyjma forem ostatních, u kterých z důvodu nepřítomnosti pramenů, které by popisovaly historické paralely, vynechávám část objasňující historický kontext.

Forma násilná a konfrontační

Histrocké souvislosti

Nad otázku moci a násilí se zamýšleli již myšlenkoví předchůdci anarchistů, na jejichž názory anarchisté navazovali. Už v počátcích svého hnutí tak anarchisté řešili otázku, jak se postavit k použití násilí při šíření anarchistických názorů a prosazování anarchistických cílů. Důležitým okamžikem pro formulování vlastních anarchistických myšlenek a cílů byl rozchod antiautoritářů (anarchistů) s Marxem ovládanou Internacionálou. Anarchisté v čele s Bakuninem odmítli Marxovu strategii zakládání dělnických politických stran a s ní spojený stranický systém a parlamentarismus, protože se rozhodně stavěli proti centralismu a autoritářství. Toto odmítnutí je ale mohlo přivést a také přivedlo k radikálnějším způsobům, jak prosazovat své cíle.

V rámci anarchistického hnutí tak postupně vykrystalizovaly dva hlavní přístupy – „propaganda činem“ a „propaganda slovem“, přičemž čin zde byl vnímán radikálně a revolučně, jako útok na představitele stávajícího řádu. V této kapitole nás bude zajímat právě „propaganda činem“. Anarchistický kongres, konaný v Londýně v roce 1881, se podle V. E. Zenkera (*in* Tomek, 2000, s. 303) usnesl na tom, že v boji proti představitelům moci „(...) je dovolen každý prostředek (...)“. Ideologickou podporu propagandy činem poskytovaly také anarchistické časopisy šířící radikální myšlenky, mj. anarchisty Johanna Mosta.¹⁶ Výsledkem bylo, že především v období od 80. let 19. st. do začátku století 20. někteří z anarchistů zvolili metodu individuálního teroru a útočili na prezidenty, panovníky, premiéry, ministry, kapitalisty a další reprezentanty politické a ekonomické moci. Útoky měly utlačovaným masám dodat odvahy a ukázat, že ani vysoce postavené osoby nejsou nezranitelné. Dalším motivem byla snaha o odplatu za represe ze strany státní moci. Oba dva přístupy, propaganda činem a propaganda slovem, se pochopitelně různě prolínaly a doplňovaly. Atentáty se nevyhnuly ani českému prostředí, i když se odehrály až v pozdějším období – neúspěšný atentát byl spáchán na K. Kramáře v r. 1919, avšak A. Rašín v r. 1923 následkům atentátu podlehl (Mareš, 2004; Šetřilová, 1997).

Většina anarchistů poměrně záhy od propagandy činem ustoupila, protože ji považovala za kontraproduktivní a neetickou. Ukázkou postoje k politickému násilí a jeho vývoj u konkrétní anarchistky, E. Goldman, jsem nastínil v kapitole jí věnované. Výsledkem jejího

¹⁶ Johann Most (1846–1906) byl „původně německý sociální demokrat, prosazoval krajně revolucionářskou individuálně teroristickou formu anarchistického boje proti představitelům stávajícího společenského zřízení“ (Tomek, 2000, s. 303). Právě u Mosta se také prvně setkáváme s termínem „propaganda činu“, který ale do historie vstoupil jako „propaganda činem“ (Tomek, Slačálek, 2006a).

vývoje myšlení bylo, že individuální terorismus odmítala, jeho strůjce však neodsuzovala, protože jejich činy vnímala jako akt zoufalé snahy změnit nespravedlivý svět. Také Kropotkin bojoval proti propagandě činem a namísto ní prosazoval propagandu příkladem (Tomek, Slačálek, 2006b). V široké společnosti totiž vyvolaly teroristické činy odpor a veřejnost, která si na základě těchto činů vytvořila o anarchistickém hnutí svou představu, nebyla ochotna naslouchat anarchistické osvětě. Tato etapa individuálního teroru anarchistické hnutí u veřejnosti velmi poškodila. Tyto útoky také představitelům státní moci posloužily jako odůvodnění k pronásledování nejen anarchistů, ale celého socialistického hnutí. Etickým problémem pak bylo to (samozřejmě vedle morální problematičnosti celého takového činu), že se oběti teroristických činů stávali také lidé, kteří neměli s představiteli stávající mocí nic společného (Tomek, 2000; Tomek, Slačálek, 2006a; Tomek, Slačálek, 2006b).

Neznamená to ovšem, že by kritici propagandy činem vycházeli z pacifistických postojů a odmítali použití násilí jako takové. Kropotkin tvrdí, že stejně jako mají lidé právo milovat, mají také právo nenávidět, a to podobu společenského uspořádání, která jim ničí životy. Mají právo bojovat za lepší budoucnost, stejně jako mají právo se bránit, pokud někdo ohrožuje jejich životy (Kropotkin, 2000).

Současná situace

Skupinu „neanarchistů“ jsem na začátku kapitoly rozdělil na odborníky, veřejnost a média. Odborníky ještě dále dělím na odborníky z řad sociálních pracovníků a pedagogů, politologů a sociologů a nakonec na kriminalisty. Při zkoumání vztahu anarchistů k násilí a jeho použití se odborníci v souvislosti se svým oborem zaměřují na různé aspekty daného problému.

Oldřich Matoušek (2008, s. 25) ve Slovníku sociální práce uvádí, že *„změnu poměrů má podle anarchismu způsobit revoluční akce, tj. násilí, jež má odstranit všechny instituce utlačující lidi, tedy vládu, státní úředníky, policii, vojsko, atd.“* a dále, že *„ideologie anarchismu je v současnosti přitažlivá zejména pro mládež, která jí může ospravedlňovat násilné akce proti ‚představitelům řádu‘“* (tamtéž, s. 25). Autor zde k anarchismu přistupuje skrze prizma násilí a hodnocení anarchismu je u něho tedy implicitně negativní. V další knize zabývající se delikvencí mládeže se však anarchistům autoři nevěnují. Jako rizikovou uvádějí „subkulturu rasistickou“, v rámci které se zaměřují na hnutí skinheads (Matoušek, Matoušková, 2011). „Rasistickou subkulturu“ však můžeme při určité míře zjednodušení považovat za jakýsi protipól k anarchistickému hnutí.

Extremismu se věnuje příloha *Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže*. Levicový extremismus je v ní přiblížen větou, že „*absolutizuje rovnost lidí na úkor individuální svobody*“ (s. 1). Jak ovšem ukazuje jedna z kapitol této práce, Anarchistické směry, neexistuje v rámci anarchistického hnutí směr, kterému by se dal takový přístup přisoudit. Ideově je tak anarchismus z takto pojímaného levicového extremismu vyloučen. Také zmiňované projevy extremismu – rasismus, xenofobie a antisemitismus – jsou anarchismu bytostně cizí a mají jednoznačně vztah k extremismu pravicovému či náboženskému. Za možné problémy v souvislosti s levicovým extremismem jsou považovány potenciální potyčky mezi ideově zneprátelenými stranami, možnost využití školního vzdělání a zázemí pro šíření extremistických názorů a možnost zanedbávání školních povinností kvůli volnočasovým extremistickým aktivitám (MŠMT ČR¹⁷, Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže, [online]).

Ve výše uvedených textech je tedy anarchismus vnímán jako potenciální hrozba agresivního a násilného chování, v ideové rovině jako způsob myšlení, které ohrožuje demokratický řád. Žádný pozitivní přínos anarchismu autoři nenalézají.

V oblasti politologie se vztahu anarchismu k násilí a k terorismu věnuje Miroslav Mareš. Jeho definice terorismu zní: „*Terorismus je použití agresivního a excesivního násilí (anebo hrozba použitím takového násilí), které je naplánováno s dominantním účelem vyslat vážné zastrášující poselství zřetelně většímu počtu lidí (cílovému publiku), než pouze těm, kteří jsou primárními násilnými akty nebo hrozbami bezprostředně ohroženi*“ Mareš (2005, s. 22). Dodává, že díky této definici je umožněno vymezení terorismu vůči „*(...) primárně kriminálním formám násilí (...), veřejným násilným subverzivním formám politického odporu, násilným formám změny režimů a válce (...)*“ (tamtéž, s. 22). V internetovém článku *Anarchistický terorismus v ČR po roce 1989* Mareš (2004, [online]) popisuje několik případů z 90. let 20. století, kdy se s ohledem na jejich kontext mohlo jednat o projevy anarchistického terorismu, přestože případy zůstaly nevyřešeny a skutečný pachatel není znám. Z těchto útoků byl nejzávažnějším atentát na předsedu KSČM¹⁸ Jiřího Svobodu, kterého nožem napadl a vážně zranil maskovaný muž v jeho bytě. Zároveň však uvádí, že „*anarchisté v ČR sice většinou akceptují násilí jako prostředek pro prosazování zájmů (...), terorismus ale nejvýznamnější anarchistické formace zpravidla odmítají*“ a že „*nelze klást rovnítko mezi anarchismus a terorismus*“, protože sympatie k teroristickým metodám

¹⁷ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

¹⁸ Komunistická strana Čech a Moravy.

vyjádřila pouze malá část anarchistického hnutí. V souvislosti s AFA¹⁹ píše, že je otázka, zda lze za projevy teroristického jednání považovat fyzické útoky na neonacisty, když tito používají stejné metody a obě skupiny jejich využití také do určité míry předpokládají. Antifašistické akci, která je pravděpodobně nejmilitantnější anarchistickou organizací v ČR, se v článku věnuje podrobněji. I když se AFA prezentuje širším programem a zasazuje tím své aktivity do celkového anarchistického rámce, akcentuje ve své činnosti především přímou akci. Její členové fyzicky napadají stoupence ultrapravice, a to pomocí malých, organizovaných bojůvek. Množství větších aktivit, jako např. blokád neonacistických pochodů a akcí či napadání neonacistických koncertů, kulminovalo především v letech 2001 až 2003. Poté těchto aktivit ubývá, a to také v souvislosti s poklesem ultrapravicových aktivit. Dalším argumentem ze strany AFA bylo, že pro média je v případě násilného střetu neonacistická akce zajímavější a neonacistickým myšlenkám je tak jenom propůjčena větší publicita. Přesto se s blokádami pochodů můžeme stále setkat a AFA také pokračuje ve fyzických útocích na jednotlivce či menší skupiny, jejichž cílem je stoupence ultrapravice zastrašit. Podobně jsou napadáni také stoupenci autoritářské levice (např. bolševici, trockisté, stalinisté) z pozice „důsledného“ antiautoritářství. Důležitou součástí její činnosti byl také monitoring těchto osob (Mareš, Anarchistický terorismus v ČR po roce 1989, [online]).²⁰

Nejnověji se odborná politologická literatura věnuje anarchismu v knize *Krajní pravice a krajní levice v ČR*, kterou autoři knihy mj. doporučují také pedagogům. V rámci kapitoly konfrontační a násilné strategie je násilí v anarchistickém hnutí popisováno následovně: „V průběhu uplynulé dekády i v souvislosti se zvyšující se zakonspirovaností militantů se útoky do jisté míry profesionalizovaly, jsou cílené a napadány jsou konkrétní osoby či akce, jejichž příprava a realizace není zveřejňována“ (Bastl et al., 2011, s. 122). Dále se uvádí, že anarchistické hnutí není v souvislosti s šířením anarchistických idejí vystaveno represím ze strany státu, zároveň se ale bezpečnostní složky na anarchisty více zaměřují. Pokud byli anarchisté trestně stíháni či s nimi bylo vedeno správní řízení, „šlo v naprosté většině případů o incidenty související jednak s fyzickými střety se stoupenci krajní pravice, konflikty s policií v průběhu demonstrací (ale např. i vylepování letáků atd.)“ (tamtéž, s. 129).

¹⁹ Zkratka pro Antifašistickou akci, která vznikla v roce 1996. Své antifašistické, potažmo antiautoritářské akce zasazuje do širšího anarchistického rámce. Vydává časopis *Akce!*, provádí monitoring sympatizantů ultrapravice, případně je také inzultuje.

²⁰ Také Bastl et al. (2011, s. 121) uvádí, že „AFA využívá jinak v anarchistickém hnutí netypické taktiky dané charakterem její činnosti a jejím zaměřením. Jsou jimi monitoring aktivistů a sympatizantů krajní pravice a násilné, fyzické útoky proti nim“.

Jak ještě níže ukážeme, informace BIS²¹ hovoří o tom, že se anarchisté zapojují do akcí a protestů „neextremistických subjektů“. V této souvislosti zmíním sociologickou práci Radima Marady (2003), která se věnuje politickému protestu. Marada upozorňuje, že ačkoliv se během nejrůznějších politických protestů jejich aktéři uchylují k násilí, má toto násilí jiný charakter než násilí revoluční. Revoluční násilí má totiž podle něj charakter instrumentální – revolucionáři se snaží s jeho pomocí dosáhnout revolučních cílů. Avšak násilí užívané při politickém protestu má především upozornit na problém, kterého se protest týká. Jeho cílem je sdělení informace a zůstává komunikační strategií. Marada uvádí výstižný příklad – pokud protestující obsadí policejní stanici, nevyužijí ji jako základnu pro další šíření revoluce, jak by učinili revolucionáři, nanejvýš ji využijí k propagaci daného protestu.²²

Přístup státních institucí k anarchismu a násilí zde budou zastupovat bezpečnostní složky MV ČR.²³ Ladislava Tejchmanová, Jiří Pětioký a Jiří Beneš (2011, s. 16) ve *Zprávě o problematice extremismu na území České republiky v roce 2010*, kterou vydalo MV ČR, popisují činnost „anarchoautonomního hnutí“ následovně: „*Místo pořádání veřejných shromáždění se příznivci této části levicového spektra v uplynulém roce zaměřili na aktivity směřující dovnitř hnutí, jako jsou různé přednášky, diskuze, promítání filmů, výstavy, koncerty, benefiční a vzpomínkové akce apod. K prezentaci svých myšlenek využívali zejména internet a dále nejrůznější informační a letákové kampaně*“. Z násilných činů je zmiňován pouze žhářský útok na řeckou ambasádu v Praze, který zpráva anarchistům připisuje. V tabulkách a grafech, které zpráva obsahuje, nejsou pachatelé trestných činů rozlišeni na „pravice“ a „levice“, avšak u těch z nich, které byly spáchány z rasových či národnostních pohnutek, je patrné, že jejich pachatelé nebyli anarchisté. Zpráva přesto uvádí možnost nárůstu „anarchoautonomního“ radikalismu v souvislosti s dalším hospodářským vývojem v ČR, a zároveň mluví o ochotě této části levicové scény uchýlit se k násilí v případě střetu s ultrapravicí či příslušníky bezpečnostních sil. *Zpráva o extremismu a projevech rasismu a xenofobie na území České republiky v roce 2011* (MV ČR, 2012) uvádí nárůst počtu akcí u krajní levice i pravice. V souvislosti s násilím zpráva říká, že trestné činy spojené s levicovými extremisty jsou výrazně latentní a při jejich odhalování je těžko průkazné chování ovlivněné ideologií. Jako případy přímé akce uvádí žhářské útoky proti kamerovému

²¹ Bezpečnostní informační služba, bezpečnostní sbor České republiky.

²² V souvislosti s anarchistickým hnutím zde narážíme na určitý paradox. Protesty v ČR proti vládním opatřením zatím nepřerostly v násilné střety, můžeme ale využít příkladu Řecka. Zde se anarchisté zapojují do rozsáhlých protestů, během kterých dochází ke střetům s policií a k útokům proti majetku. I v tomto případě jde ale stále o komunikační strategii, ačkoliv cíle radikálních protestujících jsou jistě revoluční. Prostřednictvím hořících bank tedy anarchisté alespoň vysílají signál vládě, „kapitálu“ a také širokému publiku.

²³ Ministerstvo vnitra České republiky.

systému na dálnicích, dále útoky proti stoupencům krajní pravice a za zcela specifickou formu trestné činnosti zpráva považuje výzvy k odstranění státu či systému obecně.

Informace BIS o vývoji na extremistické scéně (BIS je zveřejňuje čtvrtletně) v období od 3. čtvrtletí r. 2010 do 1. čtvrtletí r. 2012 hovoří o tom, že na levicové scéně neprobíhají žádné výrazné změny. „Anarchoautonomové“ se podle těchto zpráv zapojovali především do akcí, které organizovaly „neextremistické subjekty“ – uváděny jsou např. demonstrace proti rasismu, protesty proti vládním reformám; sami pořádali spíše menší akce (s výjimkou 4. ročníku May Day festivalu, kterého se podle zprávy zúčastnilo 6000 až 8000 tisíc osob), které byly zaměřeny na propagaci anarchistických myšlenek (MV ČR, Informace BIS o vývoji na extremistické scéně, [online]).

Stát, který výše reprezentovalo MV ČR, k anarchismu přistupuje z pozice bezpečnostní politiky státu. Sleduje a zaměřuje se především na akce s násilným charakterem či na akce, které mají potenciál v násilí přerůst. K anarchismu přistupuje jako k možnému ohrožení státu.

Zprávy médií o násilných potyčkách anarchistů s ultrapravicí např. při pořádání demonstrací či blokad pochodů jsou mediálně přitažlivé. Domnívám se, že tyto zprávy sehrávají důležitou roli při vytváření veřejného mínění o anarchitech, které je obecně negativní. Vyplývá to také z výzkumu společnosti STEM²⁴ (2010), který zkoumal postoj společnosti v ČR k extremistickým myšlenkám. Jedna z jeho částí se zabývala postojem společnosti k různým společenským menšinám, v jejichž výčtu se nacházeli také anarchisté. Ve výsledném grafu se anarchisté ocitli v části označené jako negativní předsudek. Respondenti totiž vyjadřovali velkou míru sociální distance, přičemž jejich zkušenosti s anarchisty pocházely z informací z médií („reflexe mediálního obrazu“) anebo respondenti o anarchitech žádné informace neměli.²⁵ Martin Bastl et al. (2011, s. 127) uvádí, že „*vztah veřejnosti k anarchistům kolísá a z velké části je ovlivňován i mediálním obrazem*“. Jde např. o obraz anarchistů vytvořený během protestů při zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky v Praze v září 2000 nebo záběry z pouličních střetů anarchistů s neonacisty. Navzdory tomu anarchisty za extremisty označilo jen 2 % respondentů z výzkumu, který uskutečnilo Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd v roce 2009 (Bastl et al. 2011).

Jak ukazují anarchistické zdroje (tiskoviny, články na webových stránkách atd.), neprobíhá v současné době v českém anarchistickém hnutí žádná větší diskuse o vhodnosti

²⁴ Středisko empirických výzkumů.

²⁵ Grafické znázornění viz Příloha 5.

použití násilí a konfrontační strategie. Stále se dá říct, že české anarchistické prostředí má k použití násilí ambivalentní vztah, což je ostatně pochopitelné také vzhledem k rozdílnosti povah jednotlivých anarchistů. Přesto jsou obecně podporovány akce sebeobrany či násilné útoky – např. na majetek bank či velkých řetězců a na příslušníky či příznivce autoritářských filosofí, tedy pro většinu anarchistů legitimní cíle (viz níže). V Existenci (O. H., 2010) se setkáváme pouze s obecným vyhodnocením pořádání veřejných akcí. Jsou hodnoceny jako akce povětšinou neúspěšné, co se oslovení veřejnosti týče. Příčina je spatřována v tom, že mají často charakter akcí subkulturních a nemohou tak oslovit širší veřejnost, dále v tom, že se jich často zúčastňují osoby, které svým chováním, často ovlivněným alkoholem, dávají možnost médiím vytvořit negativní mediální obraz. V anarchistickém prostředí proto došlo k přehodnocení v pořádání veřejných akcí, které se začaly pořádat méně, zato však lépe organizované. V souvislosti s protesty proti zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky (viz výše) se pouze uvádí, že posloužily jako škola pro pořádání velkých akcí a zároveň, že tato akce zapříčinila předčasné ukončení zasedání. K negativnímu vlivu na veřejnost se autor článku nevyjadřuje.²⁶

V současné době se žádné větší násilné a konfrontační aktivity v ČR neodehrávají, proto budu nucen využít také několika komentářů zahraničních anarchistů, které se k násilným akcím a událostem vyjadřují. Dá se však předpokládat, že pokud je čeští anarchisté otiskují, považují je minimálně za zajímavé.

Velkou část zpráv, poskytovaných anarchisty na webových stránkách či v tiskovinách, tvoří informace o nejrůznějších nepokojích, např. v souvislosti s Řeckem či „arabským jarem“, ale také o nepokojích při pořádání Olympijských her ve Vancouveru, nepokojích ve Španělsku i v Londýně. O událostech je informováno v širších souvislostech, často jsou také otiskována provolání (anarchistických) skupin, jež se nepokojů zúčastnily. Události jsou interpretovány z anarchistického pohledu; zřejmým cílem je ukázat, že se v případě použití násilí nejedná o násilí samoučelné, je tedy patrná snaha použití násilí odůvodnit: „*Media jsou připravena odsoudit politické násilí proti ničení majetku, (...) jako kdyby se jednalo o jediný akt násilí ve městě. Zapomínají, že ekonomické násilí (...) se děje každý den*“ (Organizátoři a účastníci anarchistických akcí na „Ziskejme město zpět“ a „Hearth Attack“ 2010, 2010, s. 25). V souvislosti s nepokoji v Londýně se však v Existenci objevil článek, který sice opět dává události do širšího kontextu nepřijatelné sociální situace obyvatel chudinských čtvrtí,

²⁶ Takové vyjádření se však objevuje v jiném článku v tomtéž čísle Existence (Abm, 2010, s. 16): „*Drtivá většina obyvatelstva si o anarchitech a anarchismu nemyslí nic dobrého a jejich negativní postoj byl značně zesílen událostmi kolem Global Street Party v roce 1998 a zasedání MMF a SB v roce 2000*“.

avšak zároveň se v něm píše, že „*tímto se však nedá omluvit podpalování domů a terorizování pracujících lidí. Ti, kteří se toho dopustili, si nezaslouží podporu*“ (North London Solidarity Federation, 2011, s. 7). Ve vyjádření jiné anarchistické skupiny se píše: „*Nemáme žádné námitky proti rabování filiálek řetězců, jako jsou Curry's nebo Footlocker, ke kterému došlo v průběhu nepokojů, ale jsme také daleci tomu vydávat to za něco úžasného*“ (Workers Solidarity Movement, 2011 s. 12). Dále se uvádí, že obzvláště nebezpečný je velký počet požárů, což by mohlo vést k nechtěné tragédii.

V jiném čísle Existence (ČSAF, 2010, s. 10) je uveřejněna reakce na dopis NBS ČS.²⁷ V dopise, který ČSAF obdržela, je popisován útok na předsedu NBS ČS, uskutečněný někým z AFA. Ta je v dopise popisována jako „*militantní ochránce čistoty anarchistického hnutí*“ a ČSAF je žádána o vyjádření k této kauze. V odpovědi je zachycen odmítavý postoj anarchistického hnutí k bolševickému režimu a implicitní vyjádření souhlasu s napadením předsedy strany.

Některé přímé akce, které jsou v anarchistických materiálech popisovány jako možnosti odporu proti stávajícímu uspořádání, mají potenciál přerůst do násilných střetů. V ekonomickém prostředí se např. jedná o divokou či okupační stávku, anarchisty zatím v ČR neuskutečněnou, v souvislost se squattingem pak o obsazování domů (a jejich následné vyklízení jako např. v ulici Apolinářské v Praze v roce 2009). Konfrontace a případně také násilí vzniká v souvislosti s reakcí ekonomických či státních subjektů na tyto přímé akce, podobně jako tomu bylo při vyklízení domu v ulici Apolinářské v Praze (FreedomNotFear.cz, Nepřiměřený policejní zásah při první akci Týdne nepřizpůsobivosti, 2009 [online]).

AFA na svých webových stránkách uvádí, že „*se zabývá propagačními, informačními a praktickými formami boje se všemi autoritářskými ideologiemi a skupinami usilujícími o jakékoli formy útlaku, v první řadě s neonacismem a ultrapravicí. AFA je otevřená každému, kdo se chce aktivně podílet na boji proti fašismu, nacismu a bolševismu ve všech jeho podobách a to i v době, kdy je antifašismus často posuzován jako extremismus*“ (Antifa.cz, Kdo jsme?, [online]).

Forma osvětová a propagační

Historické souvislosti

Již v 19. století, během formování anarchistického hnutí jako hnutí samostatného a svébytného, kladli anarchisté velký důraz na informování o svých stanoviskách a cílech.

²⁷ Národně bolševická strana Československa.

Dělo se tak z pochopitelných důvodů – anarchismus se prezentoval jako široké sociální (potažmo dělnické) hnutí, a proto potřeboval rozšířit své ideje mezi široký okruh lidí. V této souvislosti se v rámci anarchistického hnutí mluvilo o „propagandě slovem“. Vztah anarchistů k druhému přístupu, „propagandě činem“, jsem objasnil v předchozí podkapitole. Anarchisté v souvislosti s osvětou a propagací vydávali noviny a časopisy, vylepovali plakáty, pořádali přednášky. Dvě z mnou vybraných postav anarchistického hnutí, E. Goldmann a P. Kropotkin, vydávali své vlastní časopisy, M. Bakunin do mnohých přispíval, všichni za svůj život uskutečnili velké množství přednášek.

Rozsáhlou publikační činnost vykazovalo v minulosti také české anarchistické hnutí. Čeští anarchisté vydávali celou řadu časopisů – v člancích objasňovali anarchistická stanoviska, otiskovali texty zahraničních anarchistů, reagovali na aktuální dění. Vzhledem k tomu, že se na tvorbě časopisů podílela také celá řada umělců, obsahovali vedle výše zmíněných textů také množství básní či karikatur. Tomek (2002) uvádí pro období od konce 19. st. do počátku 20. st. 81 českých anarchistických časopisů a časopisů myšlenkově blízkých. Přestože některé z nich vycházely jen krátce či na sebe navazovali, jedná se o úctyhodné číslo.

Současná situace

Také v současné době anarchisté vydávají a rozšiřují své časopisy²⁸, brožury a letáky. Tyto tiskoviny se zaměřují na informování o světovém dění a zasazují ho do anarchistického rámce, zabývají se událostmi a akcemi v českém prostředí, uveřejňují teoretické texty nejen politické a ekonomické, ale také ty, které reflektují sociální a ekologické otázky, dále uveřejňují úvahy k různým výročím, recenze. Důležitým médiem pro šíření informací je pochopitelně také internet.²⁹

ČSAF vydává od r. 2010 Existenci. Navázala tak na časopis stejného názvu, který vycházel v letech 1998 až 2002. V Editoriale k prvnímu číslu jako důvod obnoveného vydávání uvádí, že anarchistické federaci chyběl časopis, který by poskytoval informace o federaci i anarchistickém hnutí lidem s hlubším zájmem o danou problematiku. Dalším důvodem bylo, že časopis A-Kontra výrazně omezil svůj rozsah na oboustranně potištěný list formátu A2 (Redakce Existence, 2010, s. 2). Časopis Existence obsahuje celé výše uvedené spektrum článků a informací. AFA vydává od r. 2000 časopis Akce!, který navázal na časopis

²⁸ Ukázka vybraných titulních stran anarchistických časopisů v Příloze 1 až 4.

²⁹ „Stěžejním informačním médiem ČSAF jsou internetové stránky www.csaf.cz. Ty se snažíme pokud možno každý den aktualizovat o nové články, zprávy a odkazy na texty a videa na jiných svobodomyšlných alternativních médiích“ (Redakce Existence, 2010, s. 2).

Antifa news. Také tento časopis obsahuje články s rozličnou tematikou, více než ostatní anarchistické tiskoviny se však zaměřuje na antifašistickou přímou akci, popř. teoretické texty o ní. Akce! vychází nepravidelně (Antifa.cz, Akce! K Akčním dnům právě venku, [online]). Skupina kolektivně proti kapitálu vydává v současné době Třídní knihu, Anarchokomunistická alternativa vydala v dubnu 2012 první číslo časopisu Komuna. Dlouhou tradici má časopis A-Kontra, který vychází od r. 1991, v současné době však vychází pouze v omezeném rozsahu a jako časopis internetový. Asociace ALERTA vydává Hlas ulice, „(...) zpravodaj, který vychází od května 2010 v nákladu 200 – 600 ks. Tento nepravidelně vycházející list si klade za cíl šířit informace o iniciativách zrozených a probíhajících v ulicích měst, ve kterých žijeme a trávíme čas“ (Alerta, Publikace, [online]). Dále vychází lokální zpravodaje, které vydávají přímo anarchistické kolektivy, nebo na jejich vydávání participují. Jedná se např. o Kontrast, středočeský anarchistický zpravodaj, nebo o lokální zpravodaj pro Olomouc Po přečtení zrecyklujte. Lokální anarchistické časopisy mají proměnlivou životnost – v některých případech vyjde pouze několik čísel. Souvisí to s fluktuací anarchistů uvnitř hnutí či rozpadu skupiny časopis vydávající. Tyto anarchistické tiskoviny, doplněné o letáky, brožury a knihy, se pak rozdávají či nabízejí při nejrůznějších solidárních akcích, na festivalech a koncertech, během happeningů a demonstrací. Nabídka je často rozšířena o tiskoviny, které se věnují právě probíhající akci – příkladem může být tiskovina Zdola, vydávaná ČSAF. Specifickou formu distribuce představují nástěnné noviny A3, rovněž vydávané ČSAF. Tyto noviny jsou zamýšleny jako plakáty a jsou určeny především pro výlep a pro umístování na nejrůznější nástěnky, i když se pochopitelně mohou rozdávat jako letáky. Jejich cílem je informovat co nejširší veřejnost.

Vedle publikační činnosti je rozšířené také pořádání nejrůznějších přednášek diskusí. Témata těchto přednášek zahrnují velmi široké spektrum. Věnují se nejen tématům politickým a ekonomickým, ale také antifašismu, rasismu, xenofobii, ekologii, právům menšin a právům uprchlíků. Oblíbenou formou přednášek je také promítání filmů, které se danou tematikou zabývají.

Důležitou součástí anarchistických aktivit je pořádání či spolupořádání nejrůznějších festivalů. S oslavou 1. máje je spojený May Day festival, který AFA pořádala od roku 2008 do roku 2011. Součástí bylo nejen vystoupení většího množství kapel, ale také řada přednášek, workshopů, promítání filmů. Tomuto festivalu se podařilo přitáhnout velké množství návštěvníků, jejich počet se pohyboval v tisících. V letošním roce 2012 se MayDay festival nekonal, jeho pořadatelé vyzvali k podpoře Akčních dnů, které organizovalo více antiautoritářských kolektivů (Antifa.cz, MayDay Festival, [online]). Dalším velkým

festivalem je brněnský Protestfest, na jehož organizaci se spolupodílí anarchistický kolektiv. Jedná se o festival, který podle jeho organizátorů propojuje aktivismus a alternativní kulturu. Jeho součástí jsou proto přednášky, workshopy, koncerty, občerstvení i zábava pro děti. Heslem letošního ročníku, devátého, bylo „Nedlužíme vám nic!“. Festivalu se účastnilo se asi 2500 návštěvníků (Protestfest, Úvod, [online]).

Důležité je též provozování informačních center. V současné době funguje takové centrum v Brně a v Praze. Brněnský Infoshop Pelech je otevřen od října r. 2011. Začátek provozu a zamýšlené cíle jsou popisovány následovně: „*Vyzkoušeli meze prostoru, vytvořili nálepky, společně se najedli. Sepsali jsme seznam věcí, který můžeme předávat a taky těch, které bychom se chtěli naučit. Vznikají tak první návrhy na vyplnění programu... Výuky jazyků, řemesel, vaření, cyklo dílny, workshopy sítotisku...*“ (Infoshop Pelech, Poprvý, [online]). Salé v Praze je autonomní infocentrum spravované anarchistickým kolektivem, které bylo otevřeno v lednu r. 2012. Cílem je vytvořit podnětné prostředí pro alternativně smýšlející jedince. Jak uvádí kolektiv Salé ve svém prohlášení: „*Společně pak pracujeme na vytvoření zázemí pro různé workshopy, přednášky, promítání a schůzky. Setkáváme se u pravidelných večerů, postupně vytváříme knihovnu a archiv radikálních tiskovin, šíříme materiály vydávané spřízněnými kolektivy*“ (Infocentrum Salé, Infocentrum Salé, [online]).

Další formou je tzv. street art. Ten se snaží prostřednictvím umělecké a kreativní tvorby v ulicích šířit politické myšlenky. Přenesení do ulic je záměrné – ulice je vnímána jako společný, sociální a politický prostor (Redakce Akce!, 2010).

Osvětová a propagační forma aktivit se prolíná a doplňuje s formou výchovnou a vzdělávací. Tyto formy navíc často doplňuje složka kulturní. V rámci anarchistického hnutí je totiž patrná potřeba distancovat se nejen od politických a ekonomických struktur, ale také od kultury a zábavy, kterou dnešní, pro anarchisty konzumní, společnost nabízí. Výsledkem jsou pak snahy o vytvoření kontrakultury.³⁰

Bezpečnostní složky státu sledují také tuto formu anarchistických aktivit, vedeni snahou monitorovat „extremistickou levici“ v jejím celku. Na tiskoviny se zaměřují tehdy, pokud mají podezření, že obsahují části, které by mohly naplňovat skutkovou podstatu spáchání trestného činu.

³⁰ Tuto kontrakulturu plně vystihuje následující definice: „*Kontrastní, opoziční typ kultury, resp. subkultury, vzhledem k typu převládajícímu, dominantnímu, oficiálnímu v dané společnosti. Pro kontrakulturu je typický nesouhlas s normami, hodnotami a idejemi oficiální kultury, zároveň ale závislost na ní, neboť pouze v jejím rámci kontrakultura nabývá a její zákl. premisy jsou srozumitelné a realizovatelné*“ (Velký sociologický slovník, II., s. 526).

Výsledky působení osvětové a propagační činnosti na širší veřejnost (zde především v souvislosti s pořádáním větších akcí) hodnotí sami anarchisté spíše negativně. Jako důvod byla uváděna skutečnost, že tyto akce měly často subkulturní charakter a nemohly proto veřejnost zaujmout, dále to, že anarchisté vyjadřovali pouze negativní, ne pozitivní a tvůrčí přístup, takže budili zdání revoltující mládeže. Příčina těchto neúspěchů je hledána také ve špatné spolupráci s médii a faktu, že média informují tendenčně (viz formy násilné a konfrontační). Význam pro propagaci anarchistického hnutí v souvislosti s anarchistickou spoluúčastí na velkých akcích, které pořádá širší platforma pořadatelů, je zatím těžko měřitelný. Skutečností ale je, že se na nich anarchistům podle jejich slov daří ve velkém množství distribuovat jejich materiály – příkladem může být demonstrace „Stop vládě“ z 21. dubna (Jk a dm, Demonstrace nespokojenosti, [online]; O. H., 2010). Pro posouzení účinnosti osvětové a propagační činnosti jako takové aktuální postřehy z anarchistického prostředí chybí, kromě následujícího textu: „*Podceněním, které považuji za poměrně významné, byla dlouhodobá absence snahy o zpětnou vazbu – tzn. aktivní zjišťování reakcí na naši činnost, tiskoviny a obecně propagované ideje*“ (O. H., 2010, s. 21).

Forma výchovná a vzdělávací

Historické souvislosti

Výchovné a vzdělávací aktivity byly důležitou součástí anarchistického hnutí již v době jeho vzniku. Velkou část dělnického hnutí, které stálo v centru pozornosti anarchistů, totiž tvořili dělníci, kterým vzdělání nebylo dopřáno. Mnozí z nich v něm však viděli cestu ke zlepšení svého života a usilovali o jeho získání.³¹ Často to dokonce považovali za svou morální povinnost. V celém dělnickém hnutí, anarchisty nevyjímaje, dozníval osvícenský duch, který až poněkud nekriticky považoval vzdělání všech lidí za klíč k ideální společnosti – vzdělaná společnost bude spravedlivější než ta předchozí, zaostalá. Dělnické hnutí přijalo víru ve vědu a technologický pokrok. Tato optimistická vize ostatně byla ke konci 19. st. rozšířena ve větší části společnosti (Kopecký, 2004). Autor sice popisuje „stará sociální hnutí“ obecně, tento popis však má platnost také pro anarchisty. Také oni se snažili „...rozšířit vzdělání mezi nižší vrstvy a pozvednout je k samostatnějšímu a uvědomělejšímu

³¹ Usilovnou snahu některých ruských dělníků změnit svůj osud podrobně popisuje Figes (2000). V jejich případě nešlo pouze o sebevzdělávání, ale o celkový životní styl, založený na sebekázni a disciplíně, usilující o všestranný rozvoj (péče o vlastní osobu, tělesné cvičení, abstinence).

způsobu života, který jim měl umožnit zbavit se zátěže předsudků a pověr“ (Kopecký, 2004, s. 63).

V části věnované anarchosyndikalismu jsem uvedl, že se odborové organizace snažili dělníkům poskytovat nejen vzdělání politické, ale také vzdělání odborné, speciální, které by zvýšilo jejich kvalifikaci a usnadnilo by jim práci na pracovišti (Rocker, 2012). Vzdělávací snahy anarchistů se však neomezovaly pouze na pracoviště. Příkladem vzdělávací činnosti mohou aktivity španělského anarchisty Francisco Ferrera (1859–1909), zakladatele Moderní školy. Ferrer ztratil důvěru v možnost revolučního odstranění španělské monarchie a zaměřil se na vzdělávací aktivity, ve vzdělání totiž spatřoval ideální zdroj lidské emancipace: *„Jestliže pracující lid zůstane nevědomým, zůstane vždy v otroctví církve nebo státu (...) Bude-li však naproti tomu čerpat svou sílu z rozumu a vědění, dovede to jeho dobře pochopený zájem k tomu, aby byl učiněn konec vykořisťování, aby tak dělník mohl vzít osud lidstva do svých rukou (...) Zakládáme výchovný systém, jímž by dítě rychle a snadno dospělo k tomu, aby pochopilo vědecký původ nerovnosti, náboženské lži, zhoubné lásky k státu a od starodávna dochovaných zvyků v rodině i jinde, udržujících otroctví“* (in Tomek, Slačálek, 2006a, s. 239). Moderní školy se rychle rozšiřovaly a v r. 1906 jich už bylo 60. Vydávaly vlastní učebnice a publikace, součástí výuky byly přírodovědné pokusy a exkurze. Kritický přístup k církvi a náboženství se nelíbil španělským konzervativním a klerikálním kruhům. Nakonec byl Ferrer obviněn z nepokojů, které v r. 1909 v Barceloně propukly, a ve zmanipulovaném procesu u vojenského soudu byl odsouzen k trestu smrti a popraven. Několik let nato španělský stát uznal, že se v jeho případě jednalo o justiční vraždu. Ferrerova činnost měla velký vliv na anarchistické hnutí, rozšíření jeho názorů napomohly také okolnosti jeho smrti. Velkého rozšíření se Moderní školy dočkaly např. ve Spojených státech (Tomek, Slačálek, 2006a).

Obecně si tedy anarchisté vzdělání velmi vážili. Pokud něco kritizovali, byl to způsob, kterým bylo vzdělání poskytováno. Souviselo to především s jejich kritikou institucí státu a církve, které vzdělání zajišťovaly. Tato kritika zaznívá už u W. Godwina na konci 18. st.: *„(...) Veřejná výchova využila svou energii vždy na podporu předsudků; tato výchova neučí své žáky síle zkoumat přesně všechny příležitosti, nýbrž umění obhajovat takové poučky, které možná náhodou byly ustanoveny (...)“* (in Ward, 2012, s. 1177). Rovněž Bakunin vyjadřoval odpor vůči nepřirozené autoritě, na které je školství založeno. Alternativou pro něho byly *„lidové akademie, ve kterých se nebudou rozlišovat ani žáci ani učitelé, kam lidé budou dobrovolně přicházet pro svobodné poučení, pokud ho budou potřebovat, a v nichž lidé bohatí zkušenostmi ve svých oborech, by měli zase naopak přinášet vyučujícímu řadu znalostí, které*

jim chybí“ (in Ward, 2012, s. 1178). Jak Colin Ward (2012) uvádí, nejde pochopitelně o neúctu ke vzdělání, ale o co největší respekt k vyučovanému. Odstraněním školské hierarchie by se vzdělání stalo pro mnoho žáků i studentů přijatelnější, vzdělání by také navíc bylo efektivnější. Za hlavní přínos „svobodného školství“ považuje pocity osvobození a odpovědnosti, kterou každý jedinec bude moci v takovém uspořádání naplno prožít.

Současná situace

Zdá se, že výchovné a vzdělávací aktivity anarchistů v současném českém prostředí jsou mnohem více než předchozí formy aktivit ovlivněny možnostmi anarchistického hnutí. Navzdory omezeným možnostem si důležitost těchto aktivit anarchisté uvědomují a snaží se o jejich rozšiřování, jak ukážou následující řádky.

Důležitým počinem bylo zahájení vydávání časopisu Klíčení, který vydává ČSAF a jehož první číslo vyšlo na konci r. 2011. Tento časopis navazuje na publikační činnost Michaela Káchy, českého anarchisty, který v letech 1906 až 1908 vydával Klíčení jako měsíční přílohu časopisu Práce. Toto Klíčení obsahovalo stálou rubriku pro děti, která se jmenovala Červená školka (Tomek, 2002). Redakce nového Klíčení vysvětluje pomocí podtitulu časopisu „od dětí“, že se nejedná o běžný dětský časopis. „*Klíčení je časopis od dětí a dospělých pro děti a dospělé, časopis vzájemného poučení, pobavení a spolupráce*“ (ČSAF, Klíčení č. 1, [online]). Cílová skupina časopisu sice není vymezena, pokud by se tak ale mělo stát, byla by vymezena velmi široce. Časopis obsahuje 8 stálých rubrik: „*Hovorna (úvodník a reakce čtenářů), Od nás (příspěvky od dětí), Čítanka, Školka (rubrika věnovaná nejmenším čtenářům), Dílna (aneb DIY už od mala), Černo-červená škola (výkladový slovník hesel, která se ve škole příliš nevysvětlují), Komiks, Muzika*“ (ČSAF, Klíčení č. 1, [online]). V Černo-červené školce je vysvětlen pojem anarchismus – objasňuje se postoj anarchistů ke státu a zaměstnavatelům a mj. se zde píše: „*Anarchisté zkrátka nesouhlasí s tím, když chce někdo někomu jinému poroučet, ať už muž ženě, zaměstnavatel zaměstnanci, stát svým občanům, staří mladým anebo mladí starým, bohatí chudým atd.*“ (Anonym, 2011, s. 32). Svět by nebyl tak nespravedlivým místem, „*pokud bychom se řídili klíčovými hodnotami anarchismu: svobodou, rovností, solidaritou a vzájemnou pomocí*“ (tamtéž, s. 32). Stejně rubriky obsahuje také druhé číslo časopisu.

Vzdělávacím a výchovným aktivitám se věnuje Asociace ALERTA. Byla založena r. 2009 jako regionální iniciativa, podnětem byly sociální problémy na litvínovském sídlišti Janov. Ačkoliv se ALERTA přímo neprezentuje jako anarchistická organizace, z anarchistických principů jednoznačně vychází. Organizuje se na principech samosprávy

a podobný model považuje také za společensky nejvýhodnější. Zároveň tvrdí, že „*pro plné rozvinutí samosprávy je potřeba dosáhnout výraznějších změn, než je pouhé reformování stávajícího politicko-ekonomického systému založeného na hierarchii, útlaku a vykořisťování. Naše snahy proto směřují k jeho překonání a vytvoření podmínek pro rozvoj svobodné společnosti*“ (Alerta, Kdo jsme?!, 2012 [online]). Z těchto důvodů odmítá ALERTA spolupracovat se státem, což se projevuje i tím, že se nesnaží o získání žádných grantů. Vzdělávací a výchovnou činnost zatím ALERTA naplňuje především prostřednictvím Dětských dnů, které pořádá v Janově a v Mostě. Také mobilní kino, další z projektů ALERTY, plní vzdělávací a výchovnou formu (vedle formy osvětové a propagační). Tyto aktivity doplňují aktivity ekologické, antifašistické a antikapitalistické a vydávání časopisu Hlas ulice.

Další činností je pravidelné pořádání anarchistických letních táborů, a to od r. 2003. Účastníci táborů se snaží vytvořit jinou formu než „*děti jako účastníci, dospělí jako dozor a již předem daný program*“ (Mufková, 2010, s. 8). Cílem bylo propojení světů dětí a dospělých a vytvoření světa společného, kde budou děti brány jako partneři a dospělí budou hrát a tvořit jako děti. Jedna z večerních přednášek, uskutečněných na táboře, hovořila „*o představě anarchistické výchovy před narozením dítěte a o reálné zkušenosti anarchistické výchovy v praxi*“ (tamtéž, s. 8).

Formy ostatní

Do těchto forem aktivit zahrnu ty, které ani při větší míře zjednodušení nemohou patřit do forem aktivit, uvedených v předchozích podkapitolách. Půjde tedy o nesourodý celek, který bude spojovat pouze negativní vymezení vůči zbytku aktivit a samozřejmě též anarchistické ideály. Zároveň se však jedná o poměrně významné aktivity anarchistického hnutí.

FNB³² je v rámci anarchistického hnutí právě takovou aktivitou. Jedná se o sociální činnost, konkrétně o rozdávání vegetariánského či veganského jídla sociálně potřebným, která vznikla na konci 80. let v USA. Jednotlivé skupiny FNB jsou uspořádány nehierarchicky a o své činnosti rozhodují na základě skupinového konsensu. Teplé jídlo se vaří z potravin, které by jinak byly vyhozeny. Potraviny se získávají domluvou o odběru takovýchto potravin z restaurací či obchodů nebo se také využívají potraviny, které již vyhozeny byly. Ty se pak

³² Food Not Bombs, skupiny založené na anarchistických principech, vykonávající sociální aktivity, jako je např. rozdávání jídla sociálně vyloučeným.

získávají vybíráním kontejnerů na potraviny u obchodních domů. Tento způsob získávání potravin má poukázat na plýtvání konzumní společnosti a na to, že hladomory jsou jen otázkou špatné distribuce a také toho, že vlády raději investují do zbrojení než do řešení sociálních problémů (Food Not Bombs, Co to je Food Not Bombs, [online]). Skupiny FNB také často zjišťují vegetariánské občerstvení na festivalech, koncertech či přednáškách. FNB je pozitivní snahou ovlivnit sociální prostředí a skrze pomoc sociálně vyloučeným naplňuje jeden základních principů anarchismu – solidaritu.

Další solidární aktivitou je projekt Anarchistický černý kříž (Anarchist Black Cross, ABC). Název se objevuje v r. 1919, organizace však navázala na činnost staršího Politického červeného kříže, který byl založen již v 2. pol. 19. st. Hlavní činností ABC je v současné době shromažďování finančních prostředků, které slouží neautoritářsky smýšlejícím lidem, kteří jsou z politických důvodů vězněni nebo je proti nim veden soudní proces. Ačkoliv hlavní činnost leží ve finanční a právní pomoci, ABC také shromažďuje informace o politických procesech a dále je rozšiřuje, pořádá solidární akce, rozesílá protestní e-maily a pořádá protestní demonstrace. Peníze na tuto činnost získává z dobrovolných příspěvků, z pořádání benefičních koncertů a prodejem různých benefičních předmětů – tiskovin, oblečení, hudebních nosičů. První český projekt ABC vznikl při České anarchistické federaci, v současné době funguje iniciativa ABC-CS, a to samostatně bez přímé návaznosti na konkrétní organizace či kolektivy, ale také projekt ABC-ČSAF (Anarchist Black Cross, Anarchistický Černý Kříž, [online]).

Sportovními akcemi, které anarchisté pořádají, jsou většinou fotbalové turnaje. Tyto akce většinou upozorňují na určitý společenský problém – např. ve Věžničce letos proběhl 5. ročník Fotbal proti rasismu. Akce byla celodenní a byla spojená s kulturním a osvětovým programem (Fotbal proti rasismu, Pozvánka, [online]).

Kulturní akce s anarchistickým podtextem bývají většinou propojeny s benefičními účely. Cíle benefitů jsou velmi pestré – podporuje se ABC, FNB, vydávání určitých tiskovin, provoz infocenter, útluků.³³ Kulturní akce mohou také tvořit pozadí pro akce osvětové a vzdělávací, jako tomu např. bylo u MayDay festivalu.

³³ Na webových stránkách ČSAF jsou v rubrice „Akcie“ upoutávky na všechny probíhající akce s „alternativním“ podtextem – rubrika obsahuje také velké množství akcí benefičních.

Pietní akce mají vzpomínkový charakter. Anarchisté si připomínají výročí některé události nebo také úmrtí osoby pro anarchisty významné. Příkladem mohou být pietní akce za Jana Kučeru³⁴, pořádané v den jeho smrti po celé ČR.

Nejdůležitějším svátkem pro anarchisty je První máj. Ten je spojen s bojem za osmihodinovou pracovní dobu, tragédií na Haymarketu a následnou popravou anarchistů, kteří byli odsouzeni jako ideoví vůdci těchto událostí (Anonym, První máj a jeho tradice, [online]). Tato akce spojuje nejrůznější anarchistické aktivity – je aktivitou osvětovou i kulturní, zároveň je také pietou. Nesmíme rovněž opomenout přirozenou potřebu „střetávání se“ v rámci široce pojímaného antiautoritářského prostředí.

Sociální aktivitou s anarchistickým podtextem je squatting, který spočívá v obsazování a využívání opuštěných domů. Squatting má jednak řešit problematiku bydlení, jednak pramení z potřeby jedinců vytvořit komunitu, která by byla založena na anarchistických principech a která by představovala alternativu ke stávající společnosti. Vytváření alternativního prostředí se projevuje také snahou o působení squatu jako kulturního centra, kde by se pravidelně pořádaly koncerty, přednášky, besedy a promítání filmů, kde by fungovala místní knihovna (Růžička, 2007). V České republice se však nedaří obsadit a trvale udržet některý z opuštěných domů. Jeden z takových pokusů, který vzbudil i mediální zájem, bylo již zmiňované obsazení domu v ulici Apolinářská. Toto obsazení však bylo spíše demonstrativní a mělo ukázat na problematiku squattingu v ČR a zároveň být protestem proti vyklizení squatu Milada.³⁵

³⁴ Jan Kučera byl v lednu 2008 zavražděn neonacistou v Příbrami (Antifa.cz, Jan Kučera – další oběť neonacistů [online]).

³⁵ Tato akce byla zmiňována v souvislosti s formou násilou a konfrontační. Je tomu tak proto, že na obsazení opuštěné budovy může negativně zareagovat její vlastník a její následné vyklizení za pomoci Policie ČR či bezpečnostní agentury může a také často bývá provázeno násilím (FreedomNotFear.cz, Nepřiměřený policejní zásah při první akci Týdne nepřizpůsobivosti, 2009 [online]).

ZÁVĚR

Za cíl své bakalářské práce jsem si zvolil analýzu forem anarchistických aktivit v ČR. Pro uvedení do problematiky anarchismu posloužily kapitoly Anarchistické směry a Vybraní anarchističtí myslitelé. V nich jsem se zaměřil na popis základních anarchistických myšlenek a praktických příkladů ze životů významných anarchistů, které by těmto myšlenkám poskytly kontext reálných aktivit a individuálního prožívání. Anarchistické myšlení nelze jednoduše oddělit od úvah politických a ekonomických, přesto jsem byl veden snahou, aby promlouvaly především prameny, odhalující etické postoje anarchistů a jejich vztah ke společnosti. Na tento vztah měly poukázat také aktivity vybraných anarchistů.

V kapitole věnované popisu forem anarchistických aktivit jsem se zaměřil na způsoby interakce anarchistů se společností. Část věnovaná formám násilným a konfrontačním je nejobsáhlejší, a to ze dvou důvodů. Jednak jsem na ní demonstroval obecný vztah „neanarchistů“ (odborníků, veřejnosti a médií) k anarchistickému hnutí, jednak tato forma nabízela největší množství pramenů a zdrojů. Je otázka, je-li tomu tak proto, že tyto aktivity jsou objektivně nejpočetnější, nebo jenom přitahují nejvíce pozornosti „neanarchistů“ a ostatně také anarchistů samotných. Skutečný poměr mezi formami aktivit by mohla odhalit obsahová analýza jednotlivých časopisů, článků či akcí zveřejněných na webových stránkách, např. na csaf.cz. I zde by se ovšem muselo v rámci analýzy počítat s dalšími faktory – dalo by se třeba předpokládat, že v časopise Akce! bude více článků věnovaných aktivitám násilným a konfrontačním než v časopise Existence, dále jakým kritériím podléhá výběr zveřejňovaných aktivit atd. Takováto analýza však nebyla cílem této bakalářské práce, i když může ukazovat na jednu z možností empirického výzkumu v této oblasti.

Jak již bylo řečeno výše, cílem bakalářské práce byla analýza anarchistických aktivit. Aktivity byly rozčleněny do čtyř základních forem, a to na základě historického kontextu a mé osobní zkušenosti s anarchistickým hnutím. Díky tomuto dělení mohly být roztrženy všechny druhy aktivity, které se objevily v nashromážděném materiálu. Mezi základními skupinami forem byly dále popsány vzájemné vztahy. U konkrétních druhů aktivit, např. u vydávání časopisu, byl uveden aktuální příklad takovéto činnosti spojený s českým prostředím. Ukázalo se, že zvolená metoda práce byla vhodná, díky čemuž se podařilo naplnit cíl bakalářské práce – analyzovat formy anarchistických aktivit v ČR.

Možností, jak bych mohl tuto bakalářskou práci rozvinout, by např. bylo zaměřit se na jednu ze základních forem anarchistických aktivit. Byl bych rád, kdyby především v oblasti vzdělávání a výchovy přibýlo tolik aktivit, aby bylo možné se na ně zaměřit podrobněji,

protože je osobně považuji za klíčové pro další vývoj anarchistického hnutí. Za stejně důležité zároveň považuji aktivity solidární (sociální), jako je např. FNB a s ní spojená pomoc sociálně vyloučeným, v této bakalářské práci zahrnuté pod „formy ostatní“. Latinské rčení „verba docent, exempla trahunt“ má totiž jistě své opodstatnění. Stejně tak sociální aktivity naplňují Kropotkinovu ušlechtilou představu „propagandy příkladem“.

SEZNAM ZKRATEK

AFA	Antifašistická akce
BIS	Bezpečnostní informační služba
ČSAF	Československá anarchistická federace
FNB	Food Not Bombs
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy
MV ČR	Ministerstvo vnitra České republiky
MŠMT ČR	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR
NB SČ	Národně bolševická strana Československa
STEM	Středisko empirických výzkumů.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ACKELSBURG, Martha A. *Mujeres Libres – Svobodné ženy. Anarchismus a boj za emancipaci žen* [online]. [cit. 2012-06-09]. Dostupné z: <http://www.jaime.cz/sites/default/files/file/ackelsberg_women.pdf>.

ABM. Jak dospět k anarchismu – výchovou nebo revolucí? *Existence*. 2010, č. 4, s. 16-17.

ALERTA. *Kdo jsme?!* [online]. [cit. 2012-06-05]. Dostupné z: <http://alerta.cz/?page_id=173>.

ALERTA. *Publikace* [online]. 2012. [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <http://alerta.cz/?page_id=2770>.

ANARCHIST BLACK CROSS. *Anarchistický Černý Kříž* [online]. [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <<http://anarchistblackcross.cz/>>.

ANARCHOFEMINISTICKÁ SKUPINA. *Leták vydaný k 8. březnu 2004* [online]. [2012-06-09]. Dostupné z: <<http://anarchofeminismus.ecn.cz/files/fem.html>>.

ANONYM. Anarchismus. *Klíčení*, 2011, č. 1, s. 32.

ANONYM. O inspiraci a spolupráci. *Existence*. 2010, č. 1, s. 8.

ANONYM. *První máj a jeho tradice* [online]. [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <<http://www.blisty.cz/art/17905.html>>.

ANTIFA.CZ. *Akce! K Akčním dnům právě venku* [online]. [cit. 2012-06-05]. Dostupné z: <<http://www.antifa.cz/content/akce-k-akcnim-dnum-prave-venku>>.

ANTIFA.CZ. *May Day festival*, [online]. [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <<http://2011.mayday-festival.cz/>>.

ANTIFA.CZ. *Jan Kučera – další oběť neonacistů* [online]. [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <<http://csaf.cz/index.php?clanok=802>>.

BASTL, Martin et al. *Krajní pravice a krajní levice v ČR*. 2. vyd. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3797-3.

BAKUNIN, Michail Aleksandrovič. *Zpověď caru Mikuláši I*. 2. vyd. Praha: Aurora, 1996. ISBN 80-85974-06-1.

BERKMAN, Alexander. Nyní a potom. Abeceda komunistického anarchismu. In: TOMEK, Václav. *Anarchismus v proměnách 20. století: vybrané osobnosti a ideje*. 1. vyd. V Praze: Manibus propriis, 2012, s. 347-480. ISBN 978-80-260-1541-3.

ČSAF. *Klíčení č. 1*. [online]. [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <<http://www.csaf.cz/index.php?clanok=1237>>.

ČSAF. Odpověď nazi-bolševickým komediantům. *Existence*. 2010, č. 1, s. 10.

ČSAF. *Programové minimum ČSAF*. [online]. [cit. 2012-06-08] Dostupné z: <http://csaf.cz/programove_minimum.php>.

FABER, Claude. *Anarchismus - příběh revolty*. 1. vyd. Praha: Levné knihy KMa, 2006. ISBN 80-7309-333-2.

FIGES, Orlando. *Lidská tragédie: ruská revoluce 1891-1924*. 1. vyd. Praha: Beta-Dobrovský, 2000. ISBN 80-7291-004-3.

FOOD NOT BOMBS. *Co to je Food Not Bombs* [online]. [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <<http://food-not-bombs.cz/co-je-food-not-bombs>>.

FOTBAL PROTI RASISMU. *Pozvánka* [online]. [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <<http://fotbalprotirasismu.blog.com/2012/04/30/pozvanka/>>

FREEDOMNOTFEER.CZ. *Nepřiměřený policejní zásah při první akci Týdne nepřizpůsobivosti* [online]. [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <<http://csaf.cz/spravy.php?sprava=1447>>.

GOLDMANN, Emma. Ruská revoluce a autoritativní princip. In: TOMEK, Václav. *Anarchismus v proměnách 20. století: vybrané osobnosti a ideje*. 1. vyd. V Praze: Manibus propriis, 2012. s. 567-591. ISBN 978-80-260-1541-3.

GOLDMANN, Emma. Stál můj život za to? In: TOMEK, Václav. *Anarchismus v proměnách 20. století: vybrané osobnosti a ideje*. 1. vyd. V Praze: Manibus propriis, 2012. 593-607. ISBN 978-80-260-1541-3.

INFOCENTRUM SALÉ. Infocentrum Salé [online]. [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <<http://sale.s.cz/index.php?clanek=info>>.

INFOSHOP PELECH. *Poprvý* [online]. [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <<http://pelech.info/clanky/7/poprvy>>.

JK a DM. *Demonstrace nespokojenosti* [online]. [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <<http://www.csaf.cz/index.php?clanok=1277>>.

KAŠÍK, Vladimír. *M. A. Bakunin*. Praha: Svoboda, 1969.

KAŠÍK, Vladimír. Zpověď – zoufalství a naděje. In: *Zpověď caru Mikuláši I*. 2. vyd. Praha: Aurora, 1996. ISBN 80-85974-06-1.

KOLEJKA, Josef. *Bakuninovo evropanství*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3421-1.

KOPECKÝ, Martin. *Sociální hnutí a vzdělávání dospělých: aktivní občanství jako cíl pro celoživotní učení*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-96-3.

KYSELA, Jan. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2001. ISBN 80-7239-078-3.

LA BOÉTIE, Étienne de. Rozprava o dobrovolném otroctví. 1. vyd. Praha: Rybka Publishers, 2011. ISBN 978-80-87067-27-7.

LANDAUER, Gustav. Výzva k socialismu. In: TOMEK, Václav. *Anarchismus v proměnách 20. století: vybrané osobnosti a ideje*. 1. vyd. V Praze: Manibus propriis, 2012. s. 111-272. ISBN 978-80-260-1541-3.

LOCKE, John. *Dopis o toleranci*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 2000. ISBN 80-7108-202-3.

MAREŠ, Miroslav. Anarchistický terorismus v ČR po roce 1989. *Rexter* [online]. 2004, roč. 2, č. 2 [cit. 2012-02-20]. Dostupné z: < <http://www.rexter.cz/anarchisticky-terorismus-v-ceske-republice-po-roce-1989/2004/11/01/>>.

MAREŠ, Miroslav. *Terorismus v ČR*. 1. vyd. Brno: Centrum strategických studií, 2005. ISBN 80-903333-8-9.

MARSHALL, Peter. *Demanding the Impossible: A History of Anarchism*. London: Harper Collins, 1992.

MARADA, Radim. *Kultura protestu a politizace každodennosti*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2003. ISBN 80-7325-027-6.

MASARYK, Tomáš Garrigue. Rusko a Evropa. Svazek 2. Rev. vydání. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996. ISBN 80-901971-6-7.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2., přepracované vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0.

MATOUŠEK, Oldřich a MATOUŠKOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 3 vyd., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8.

MONTOUSSÉ, Marc a RENOARD, Gilles. *Přehled sociologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-976-3.

MŠMT ČR. *Příloha č. 9 Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže* [online]. Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28. [cit. 2012-02-20]. Dostupný z: <<http://www.msmt.cz/file/19631>>.

MUFKOVÁ, Růžena. Anarchistický letní tábor 2010. Existence. 2010, č. 4, s. 8.

MV ČR. *Informace BIS o vývoji na extremistické scéně ve 4. čtvrtletí roku 2010*, [online]. [cit. 2012-02-20]. Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnostni-hrozby-37414.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D>>.

MV ČR. *Informace BIS o vývoji na extremistické scéně ve 1. čtvrtletí roku 2011*, [online]. [cit. 2012-02-20]. Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnostni-hrozby-37414.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D>>.

MV ČR. *Informace BIS o vývoji na extremistické scéně ve 2. čtvrtletí roku 2011*, [online]. [cit. 2012-02-20]. Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnostni-hrozby-37414.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D>>.

MV ČR. *Informace BIS o vývoji na extremistické scéně ve 3. čtvrtletí roku 2011*, [online]. [cit. 2012-02-20]. Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnostni-hrozby-37414.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D>>.

MV ČR. *Informace BIS o vývoji na extremistické scéně ve 4. čtvrtletí roku 2011*, [online]. [cit. 2012-02-20]. Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnostni-hrozby-37414.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D>>.

MV ČR. *Informace BIS o vývoji na extremistické scéně v 1. čtvrtletí roku 2012*, [online]. [cit. 2012-02-20]. Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnostni-hrozby-37414.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D>>.

MV ČR. *Zpráva o extremismu a projevech rasismu a xenofobie na území České republiky v roce 2011, vyhodnocení plnění koncepce boje proti extremismu pro rok 2011 a koncepce boje proti extremismu pro rok 2012*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR – Odbor bezpečnostní politiky, 2012.

NĚKTERÍ MADRIDŠTÍ ANARCHISTÉ. Anarchisté a hnutí 15M: pohled madridských anarchistů na dění ve Španělsku. *Existence*. 2011, č. 3, s. 8-12.

NORTH LONDON SOLIDARITY FEDERATION. Vyjádření londýnských anarchosyndikalistů k nepokojům. *Existence*. 2011, č. 3, s. 7.

O. H. Reflexe 15 let anarchistické organizace. *Existence*. 2010a, č. 4, s. 18-21.

ORGANIZÁTOŘI A ÚČASTNÍCI ANARCHISTICKÝCH AKCÍ NA „ZÍSKEJME MĚSTO ZPĚT“ A „HEART ATTACK 2010“. Prohlášení k nepokojům na Olympijských hrách. *Existence*. 2010, č. 2, s. 25.

PROTESTFEST. *Úvod* [online]. [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <<http://www.protestfest.cz/>>.

REDAKCE AKCE!. Tipy/Triky. *Akce!*, 2010, č. 13.

REDEKCE EXISTENCE. Editorial: Znovuzrozená Existence. *Existence*. 2010, č. 1, s. 2.

RŮŽIČKA, Vlastimil. *Squaty a jejich revoluční tendence*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-859-0.

STEM. *Zmapování postojů veřejnosti v České republice k pravicově extremistickým, rasistickým a xenofobním myšlenkám a jejich šířitelům s ohledem na integraci menšin a cizinců* [online]. 2010. [cit. 2012-02-20] Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnostni-hrozby-37414.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D>>.

STIRNER, Max. *Jediný a jeho vlastnictví*. 1. vyd. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1790-1.

ŠETŘILOVÁ, Jana. *Alois Rašín*. 1. vyd. Praha: Argo, 1997. ISBN 80-7203-061-2.

TEJCHMANOVÁ, Ladislava, Jiří PĚTIOKÝ a Jiří BENEŠ. *Zpráva o problematice extremismu na území České republiky v roce 2010 a vyhodnocení koncepce boje proti*

extremismu pro rok 2010 a ke koncepci boje proti extremismu pro rok 2011. 1. vyd. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2011.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Království boží ve vás: Křesťanství nikoliv jako mystické učení, nýbrž jako nové pojetí života: O vlastenectví*. 2. oprav. vyd. Praha: B. Kočí, 1925.

TOMEK, Václav. *Svoboda nebo autorita: ideje a proměny českého anarchismu na přelomu 19. a 20. století*. Vyd. 1. V Praze: Manibus propriis, 2000. ISBN 80-238-7299-0.

TOMEK, Václav. *Český anarchismus a jeho publicistika 1880-1925*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2002. 573 s. ISBN 80-7007-165-6.

TOMEK, Václav. Svoboda je esencí anarchistické myšlenky. In: TOMEK, Václav. *Anarchismus v proměnách 20. století: vybrané osobnosti a ideje*. 1. vyd. V Praze: Manibus propriis, 2012. s. 483-564. ISBN 978-80-260-1541-3.

TOMEK, Václav a SLAČÁLEK, Ondřej. *Anarchismus: svoboda proti moci*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006a. ISBN 80-7021-781-2.

TOMEK, Václav a SLAČÁLEK, Ondřej. *Průvodce anarchismem: myšlenky - proudy - osobnosti; Česká anarchistická periodika 1880-1925*. 1. vyd. Praha: Manibus propriis, 2006b. ISBN 80-239-6409-7.

TUCKER, Benjamin R. Anarchism and the State. In *Individual Liberty* [online]. [cit. 2012-05-19]. Dostupné z: <http://left-liberty.net/books/Individual_Liberty_-_Benjamin_R._Tucker.pdf>.

Velký sociologický slovník. Sv. 1, A-O. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 747 s. ISBN 80-7184-164-1.

Velký sociologický slovník. Sv. 2, P-Ž. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. s. 749-1627. ISBN 80-7184-310-5.

WARD, Colin. Anarchismus v akci. In: TOMEK, Václav. *Anarchismus v proměnách 20. století: vybrané osobnosti a ideje*. 1. vyd. V Praze: Manibus propriis, 2012. s. 1081-1263. ISBN 978-80-260-1541-3.

WIKIPEDIE: OTEVŘENÁ ENCYKLOPEDIE. *Anarchismus* [online]. © 2012. [cit. 2012-06-08]. Dostupný z: <<http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Anarchismus&oldid=8519335>>.

WOODCOCK, George. *Anarchism : a history of libertarian ideas and movements*. London: Penguin, 1986. ISBN 0140168214.

WORKERS SOLIDARITY MOVEMENT. Londýnský riot. Příčiny a důsledky nepokojů – anarchistický pohled. *Existence*. 2011, č. 3, s. 8-14.

ZÁSTĚROVÁ, Bohumila et al. *Dějiny Byzance*. 1. vyd. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0454-8.

ZNEBEJÁNEK, František. *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-31-1.

PŘÍLOHY

Příloha 1

Anarchistická revue

Existence

2 / 2010

cena:

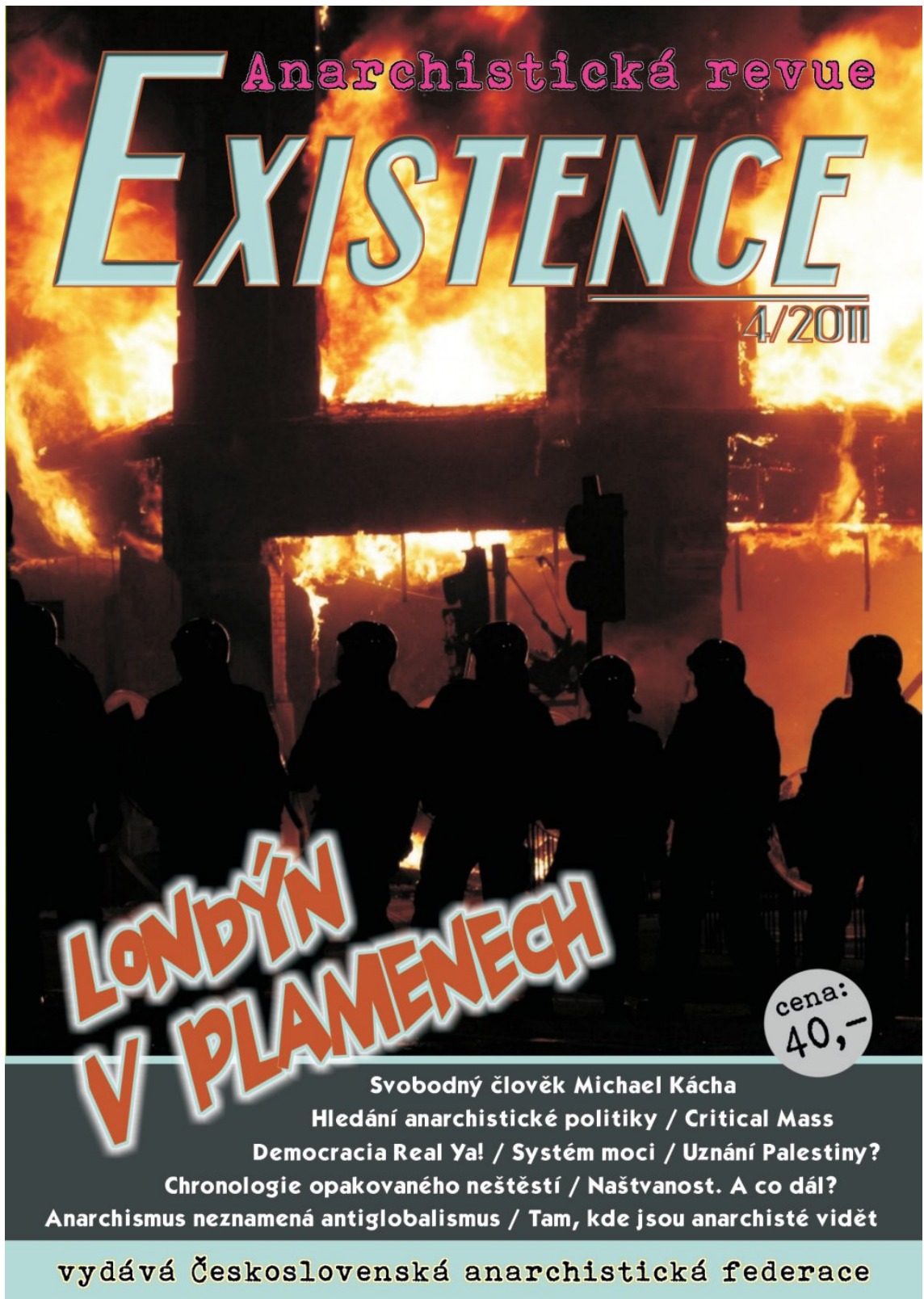
Soud se squattery, 25 let existence CGT, Zemřel Colin Ward,
Anarchistický pohled na EU, Bělehradská šestka, Haiti,
Nenásilné hnutí odporu v Palestině, Vzdělání není zboží,
Ochrana přírody - věda nebo ideologie?

vydává Československá anarchistická federace

Zdroj: Existence, 2010, č. 2, s. 1.

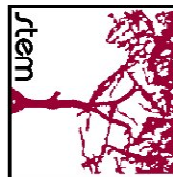
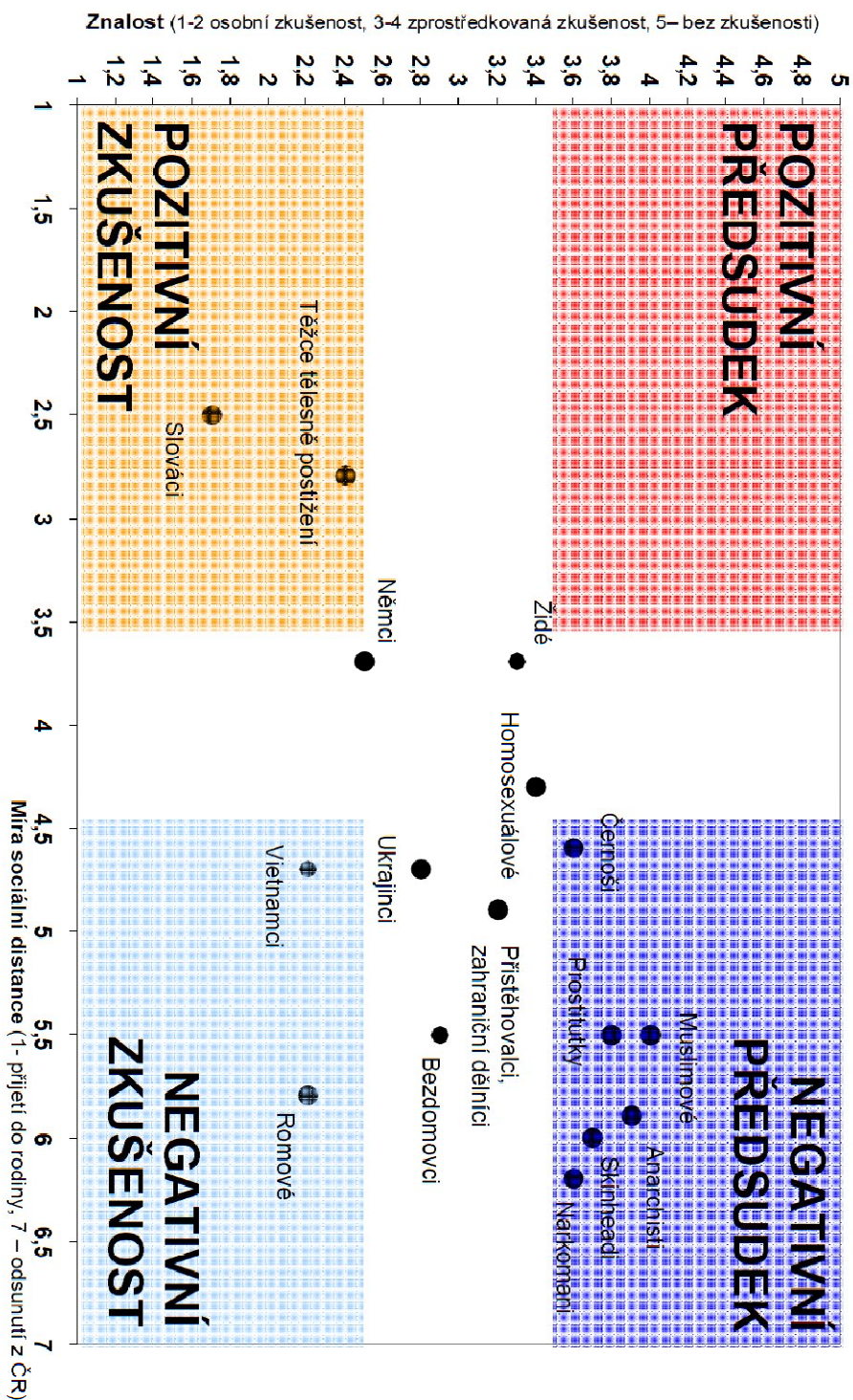

Zdroj: Existence, 2010, č. 4, s. 1.

Zdroj: Existence, 2011, č. 4, s. 1.

Příloha 5

**POPULACE ČR: Vnímání menšin – míra
předsudečnosti a jejich hodnocení**

Zdroj: STEM, *Zmapování postojů veřejnosti v České republice k pravicově extremistickým, rasistickým a xenofobním myšlenkám a jejich šířitelům s ohledem na integraci menšin a cizinců* [online]. 2010.